

Ženská otázka (Eleanor Marx-Aveling & Edward Aveling, 1886)

K Mezinárodnímu dni žen přináším zdigitalizovanou verzi jednoho velice významného díla proletářského feminismu. Jedná se o knihu "Ženská otázka", kterou v roce 1886 spolunapsali Eleanor Marx-Aveling se svým partnerem Edwardem Avelingem. Člověk se díky ní v kontrastu k dnešku může dozvědět, jak nadčasové bylo poselství a společenská kritika autorů a jak jsme se v lecčem jako společnost od 19. století sice posunuli, ale jak máme před sebou stále ještě dlouhou cestu.

Je třeba poznamenat, že ne všechny části knihy zestály dobře např. jde-li o stigmatizaci sexuálních menšin, která do proletářského hnutí zásadně nepatří, ale ve své době byla bohužel na denním pořádku a musíme ji proto chápat ve svém historickém kontextu.

Autoři jasně proklamují, že osvobození a emancipace žen (a já připojuji i všech sexuálních menšin utlačovaných patriarchátem) nemůže být uskutečněno uvnitř kapitalistické společnosti, která z vlastní podstaty jejich útlak plodí a potřebuje. Nejen jejich emancipace, ale emancipace člověka jako takového, může reálně započnout pouze s revolučním překonáním kapitalismu a společným budováním komunistické společnosti.

Text je převzatý z knihy Ženská otázka, vydaného nakladatelstvím ÚV Českého svazu žen MONA v roce 1987 podle německého originálu.

Předmluva k německému vydání

V prvním čtvrtletí roku 1886 uveřejnili Eleanor Marxová a Edward Aveling ve čtvrtletníku „Westminster Revue“¹, vycházejícím od roku 1824, svoji společnou práci „The Woman Ouestion“ (Ženská otázka). Touto studií vystoupili do prudce narůstající diskuse o úloze ženy ve společnosti a soužití ženy a muže, která latentně existovala již v mezinárodním měřítku. Svými marxistickými postoji, které se zájmem sledujeme i dnes, hledali a také našli své posluchače a spolubojovníky. Novým překladem a znovuuveřejněním tohoto malého spisu u příležitosti stého výročí jeho vydání se má tento významný historický dokument dělnické třídy o osvobození ženy znovu dostat do povědomí veřejnosti. Nejmladší Marxova dcera spolu se svým druhem se při zakládání II. internacionály roku 1889 v Paříži vyslovili k referátu Kláry Zetkinové o povolání ženy a svým spisem přispěli k objasnění palčivé ženské otázky. Svými postoji posílili marxistické chápání některých zásadních problémů.

Bezprostředním podnětem k tomu, aby Eleanor začala psát, byla kniha Augusta Bebela „Žena a socialismus“, vydaná roku 1870, která navzdory zákazu Bismarckova zákona o socialistech získala velkou publicitu a mohutný ohlas a roku 1885 vyšla také v anglickém překladu. Eleanor chtěla rozvinout Bebelovu tezi o socialistickém dělnickém hnutí, že „žádné osvobození lidstva neexistuje bez sociální nezávislosti a rovnoprávného postavení obou pohlaví.“²

Neméně významné bylo vydání práce Bedřicha Engelse „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ roku 1884, základního díla moderního socialismu.³ Engels v něm podrobil ostré kritice

moderní buržoazní rodinu a dokázal, že teprve odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků vytvoří předpoklad pro skutečné osvobození ženy. Anglický překlad tohoto díla však vyšel teprve v roce 1902.⁴ Eleanor Marxová-Avelingová byla těmito pracemi bezprostředně inspirována k tomu, aby se k tématu žena a společnost také vyjádřila. V anglickém dělnickém hnutí se objevovaly stejné neduhy jako v jiných zemích — mezi nimi i v německé sociální demokracii — v otázce rovnoprávnosti ženy, k její aktivní spoluúčasti v boji za novou socialistickou společnost se vytvářely spíše ideologické výhrady. Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling proto významnou měrou přispěli k rozšiřování marxismu v anglickém dělnickém hnutí a k jeho uplatňování v dílčích oblastech boje dělnické třídy. Předložený výtisk se opírá o nové vydání anglického originálu v časopise „Marxism Today“⁵ Originální brožura je uložena v Marx Memorial Library v Londýně. Doposud byla tato práce dvakrát přeložena do němčiny.⁶

Oba překlady byly kriticky zhodnoceny. Předložený překlad plně respektuje jazykové jemnosti autorů — viktoriánskou angličtinu konce 19. století, drží se přesně textu a vyhýbá se volným překladovým variacím.

V doslovu je vylíčena úloha Eleanory Marxové-Avelingové v boji za rovnoprávnost žen a poukazuje se na historický význam její činnosti. Životopisné údaje a seřazení publikovaných prací prokazují šíři její politické aktivity, obětavost, mimořádnou pohotovost a rozsah jejích zájmů. Zde se vydavatelé ve velké míře opírají o fakta, zjištěná Haraldem Wesselem, která tvořila základ pro jeho knihu „Tussy“. Především však zdůrazníme, že „Ženská otázka“ byla prvním přihlášením ženy o slovo, ženy stojící v řadách proletariátu, která obrátila pozornost k otázce postavení žen ve společnosti a která svá stanoviska rozvíjela na základě závěrů, k nimž dospěl Bebel ve své knize.

Právě tak významný je i názor Eleanory Marxové-Avelingové, že správné pochopení ženské otázky je zaručeno tehdy, když žena a muž přemýšlejí a pracují společně. Proto napsala autorka tento spis se svým životním druhem.

Ve spisu je doloženo jejich základní stanovisko — ženská otázka je součástí rozsáhlého boje za socialistický společenský řád. V důsledku toho se Eleanor vědomě dostala do sporu s těmi, kteří se nechali unášet feministickými názory v otázce uskutečňování rovnoprávnosti žen. Hlasy tohoto druhu v minulých desetiletích 19. století v Anglii stále narůstaly, např. požadavek volebního práva pro ženy u Williama Thompsona, Anny Wheelerové, Johna Stuarta Milla a Heleny Taylorové a otázka výdělků žen u Jessie Boucherettové. Bylo naléhavě zapotřebí šířit marxistické názory na překonání těchto stanovisek.

Musíme přitom zvážit i skutečnost, že Manifest komunistické strany, který autorizoval Bedřich Engels, vyšel v anglickém překladu teprve roku 1888.⁷

Pro lepší pochopení textů a historických souvislostí připojili vydavatelé k nutným vysvětlivkám své poznámky. Poznámky k anglickému původnímu vydání pocházejí od Eleanory Marxové-Avelingové a Edwarda Avelinga.

Předmluva k českému vydání

Studii Eleanory Marxové-Avelingové a Edwarda Avelinga je nutno především posuzovat jako významný historický literární dokument z počátků formování socialistických přístupů k řešení tzv. ženské otázky — k základním změnám ve společenském postavení žen a způsobech jejich zrovnoprávnění. Eleanor Marxová a Edward Aveling byli nepochybně prvními autory, kteří vnesli

tuto tematiku do života anglického socialistického hnutí a formulovali stanoviska, zásadně se odlišující od dosavadních převládajících názorů buržoazně demokratických emancipátorek. „Ženská otázka“ však nebyla jen pouhou parafrází Bebelovy knihy nebo odrazem diskusí, které se začaly rozvíjet v socialistickém hnutí na evropské pevnině. Vedle principiálních postojů o sociální podmíněnosti nerovnoprávnosti žen a o nezbytném spojení ženské otázky se základními revolučními přeměnami zde byly se vzácnou upřímností a otevřeností formulovány názory další, zdaleka už ne tak běžně proklamované — o problémech citové ujařmenosti žen, o jejich právu na svobodnou volbu partnera, o tělesné lásce mezi mužem a ženou, o potřebnosti moderní sexuální výchovy mládeže aj. Oba autoři neváhali také odhalit veškerou licoměrnost morálky buržoazní společnosti, která na jedné straně hlásala posvátnost manželství a rodinného krbu, avšak na druhé straně plně legalizovala prostituci. Mimořádné zaujetí právě pro problémy společenské a citové ujařmenosti žen v tehdejší prudérní viktoriánské Anglii, které se tak hluboce dotýkaly tzv. skrytého života žen, dokazují nesporně vedoucí autorskou úlohu ženské osobnosti — Eleanory Marxové v této studii, na které je spolupodepsán i Edward Aveling.

Je samozřejmé, že se pozdější řešení ženské otázky ubíralo v některých směrech jinými cestami, než mohli Eleanor Marxová s Edwardem Avelingem před 100 lety předpokládat. Ani jejich skálopevná víra ve všemocnost socialistického zřízení, které bude moci po porážce buržoazie bez obtíží velmi rychle nastolit stav plné rovnoprávnosti žen, nebyla dosti reálná a vědecky předvídatelná. V raných revolučních snech nepočítala tehdejší generace socialistů, a tudíž ani Avelingovi, se všemi problémy, které nastanou, s mnohými potížemi výstavby socialistické společnosti ani s předsudky a nezbytností dlouhodobé převýchovy lidí. To však nemůže oslabit historickou avantgardní úlohu, kterou jejich studie ve své době sehrála, ani popřít základní správnou orientaci jejich předpokladů o způsobu řešení ženské otázky v budoucí socialistické společnosti.

Pro dnešního čtenáře zůstává brožura o ženské otázce přitažlivá i tím, že vedoucí autorskou osobností byla žena, která podle názorů, jež zastávala, chtěla s plnou upřímností a opravdovostí prožít i svůj osobní život. Tvzení, že ten, kdo chce vytvořit něco hlubokého a cenného, čím bude mluvit i k budoucím pokolením, musí být sám svým talentem, charakterem a celou osobností výjimečným člověkem, platí bezesporu i v případě Eleanory Marxové. Byla to žena na svou dobu opravdu velká, nejen intelektuálními schopnostmi, ale i jako bytost obdařená opravdovými lidskými vlastnostmi, s čistou a upřímnou duší. Osobitost ducha této nadané, ale i citlivé a složité ženy se rýsuje již na počátku jejího dospívání — v názorech, které vyjadřovala v četné korespondenci se sestrami a okruhem rodinných přátel; později dožrála v rozhodnutích, ve kterých neváhala překročit úzké meze předepsaných norem měšťácké společnosti a pokusit se uspořádat si osobní život podle zásad, o nichž byla přesvědčena, že je nastolí budoucí socialistické zřízení. Prožila tak život sice předčasně a tragicky ukončený, avšak mimořádně bohatý a obdivuhodně aktivní. Její lidské osudy, ve kterých zažila i mnohá hluboká zklamání, dojmají ještě s odstupem více než jednoho sta let dnešního čtenáře pro poctivost a upřímnost, s jakou tato Marxova dcera usilovala žít tak, jak považovala za správné a čestné. Toto životní krédo spoluautorky „Ženské otázky“ jako by dokreslovalo pozadí vnitřního textu studie. Pochopení Eleanořiny touhy po naplnění jednoty díla i života, jakož i bližší seznámení s jejím lidským údělem umožní proto dnešnímu čtenáři lépe proniknout do jednotlivých stránek textu a hlouběji ocenit opravdovost i dobovou avantgardnost názorů, které jsou zde proklamovány.

Eleanor Marxová, v rodině a mezi přáteli nazývaná Tussy, byla šestým ze sedmi dětí Karla Marxe. Vedle ní však zůstaly naživu jen dvě starší dcery, Jenny a Laura. Nejmladší Tussy vyrůstala v

prostředí mimořádně podnětném. Její výchovu a utváření názorů ovlivňovala především osobnost otce. Od mládí mohla sledovat jeho práci, důležitou úlohu, kterou sehrál v ideovém zaměření mezinárodního socialistického hnutí, jeho neúpornou aktivitu. Prostřednictvím rodiny se seznamovala s mnohými předními činiteli socialistického a pokrokového hnutí, s významnými postavami evropské emigrace. Vývoj malé Tussy podstatně ovlivnilo i hluboké přátelství Karla Marxe a Bedřicha Engelse, který byl nejenom láskyplným strýčkem „generálem“, ale zůstal pro ni i celoživotním rádcem. A tak Tussy spoluprožívala vše, čím žil její otec a rodinní přátelé. Již jako malé děvčátko zahořela s plným zápallem mládí pro národně osvobozené hnutí Irů (nepochybně pod vlivem Irky Lydie Burnsové, životní partnerky Bedřicha Engelse), sledovala s napětím boj za osvobození otroků ve válce Severu proti Jihu v USA; v domě svých rodičů se setkávala i s politickými uprchlíky po porážce Pařížské Komuny v roce 1871. Do jednoho z nich, Prospera Lissagaryie, člena Pařížské komuny, se jako 16letá dívka hluboce zamilovala a přes odpor rodičů se téměř devět let považovala za jeho snoubenku.

V době, kdy se obě starší sestry provdaly a matka dlouhodobě churavěla, se Tussy stala nejbližší pomocnicí otcovou; pomáhala vyřizovat jeho korespondenci a provázela ho na většině cest v Anglii i v zahraničí. Všechny tyto mimořádné podněty způsobily, že vyrůstala v dívku velmi odlišnou od dobového modelu tehdejších anglických mladých žen, kterým bylo převážně určeno zůstat jen v kruhu rodiny. Život Eleanor Marxové je, byť jen krátkodobě, spjat i s českým prostředím. V roce 1874 a 1876 doprovázela totiž svého otce do Karlových Varů a spolu s ním navštívila i Prahu. Marx v této době nebyl zdrav — měl nemocná játra, trpěl nespavostí a úpornými bolestmi hlavy. Lékaři v Londýně mu léčbu v Karlových Varech doporučovali již víckrát, byly to tehdy lázně mezinárodně velmi proslulé svými teplými prameny. Pro politického emigranta z roku 1848 však nebylo nijak snadné projet Německem, odkud musel uprchnout, a usídlit se na několik týdnů v Čechách, v zemi, která náležela k reakčnímu rakouskému mocnářství. Marx proto návštěvu Karlových Varů několikrát odsunul a léčil se raději v přímořských lázních na jihu Anglie. Nakonec se však přece jen podvolil naléhání svého lékaře a v tichosti jako soukromník přijel 19. srpna 1874 do Karlových Varů v doprovodu dcery Tussy. Také ona byla v tuto dobu vážně nemocná a lékaři rovněž jí doporučili pro zlepšení celkové kondice rekonvalescenci v našich lázních. Marxův tělesná slabost mladičké Tussy a její přetrvávající depresivní stavy vážně znepokojovaly a uspíšily jeho rozhodování o odjezdu do Karlových Varů. V dopise ze 4. srpna 1874 se svěřoval se svými obavami příteli A. Sorgemu: „... Určitě však do Karlových Varů pojedou, už také kvůli své nejmladší dceři, která byla vážně a nebezpečně nemocná a teprve teď je opět schopná cestovat. Také jí lékař předepsal Karlovy Vary.“⁸

Pobyt v Karlových Varech, který trval 4-týdny, byl pro Karla Marxe a jeho dceru velmi úspěšný a celkově šťastný. Bydleli ve skromném penzionu Germania na Zámeckém vrchu a oba se svědomitě podrobovali všem lékařským procedurám. Léčba dobře zabrala a Tussy v dopisech, které psala domů, několikrát vzpomínala, jak byli s otcem nadšeni krásou karlovarského okolí, i jak jí otec vyprávěl o osobnostech, které kdy Karlovy Vary navštívily. Proslulé lázně hostily před nimi takové velikány, jako byl J. W. Goethe, L. van Beethoven, Fr. Schiller, ruské literáty, světoznámé hudební skladatele — tedy postavy, kterých si Karel Marx hluboce vážil a s jejichž jmény seznamoval i svou dceru.

V Karlových Varech navázali Marxovi i několik osobních známostí. Patřila k nim také rodina pražského německého podnikatele Maxe Oppenheima, který měl v Praze v Truhlářské ulici velký obchod barviv a chemikáliemi. Manželé Oppenheimovi pozvali Marxe a Tussy na návštěvu Prahy.

Karel Marx přislíbil návštěvu na zpáteční cestě z Karlových Varů, musel však své cestovní plány změnit a příjezd do Prahy přesunout až na další rok. Z omluvného dopisu Maxi Oppenheimovi je patrné, že Marxovi byla dobře známá velká historická minulost Prahy: „... Moje dcera a já jsme byli velmi rádi, že máme strávit s Vámi společně několik dní v Praze a včera bylo již všechno hotovo, abychom se zítra vypravili do toho starého husitského města...“⁹ Poprvé přijel Marx do Prahy až 19. září 1875, když se vracel z nového pobytu v Karlových Varech, tentokrát však bez doprovodu Tussy. Zdržel se u Oppenheimových 2 dny a z pozdějších vzpomínek této rodiny víme, že byl okouzlen historickým jádrem města a siluetou Hradčan, takže projevil přání, aby Prahu v budoucnu mohla shlédnout i jeho dcera Eleanor.

Došlo k tomu hned příštího roku, kdy Tussy opět doprovázela otce do Karlových Varů. K Oppenheimovým přijeli při zpáteční cestě 15. září 1876 a tentokrát byl průvodcem po městě své dceři již sám Karel Marx. Tussy později vzpomínala, jak jí otec zasvěceně vykládal mnoho poučného o dějinách Prahy i o dalších místech v Čechách, kterými projížděli. Po dvou dnech pobytu se Marxovi vrátili zpět do Londýna.

V roce 1876 dovršila Eleanor 21 let. Postavou a rysy obličeje se nápadně podobala otci. Měla krásné husté tmavé vlasy, které nosila i přes odlišnou módu často rozpuštěné. Povahově byla živá a společenská, i když velmi citlivá a nervově poněkud labilní. Od mládí projevovala značné jazykové nadání, takže již v těchto letech ovládala kromě angličtiny i francouzštinu a němčinu a byla tak svému otci platnou pomocnicí při vyřizování jeho obsáhlé korespondence. Jako nejmladší dceři jí bylo určeno zůstat v rodině a pomáhat ošetřovat nemocnou matku i pečovat o stárnoucího otce. Tussy byla milující dcerou a tuto úlohu plnila velice obětavě, vnitřně jí však takový život stále citelněji nedostačoval. Její osvícený a zvědavý duch toužil po samostatnosti a po uplatnění ve veřejně prospěšné práci.

Svou první politickou zkoušku podstoupila již jako 16letá dívka v roce 1871, kdy v Paříži dočasně zvítězila dělnická moc. Při návštěvě u sestry Laury, která žila přechodně v jihozápadní Francii, se jí dostalo prvních trpkých zkušeností, když byly po porážce Komuny obě sestry na několik dní zadrženy francouzskou policií, protože Lauřin manžel byl účastníkem Komuny. Tussy projevovala zájem o politické dění i díky dlouhodobému vztahu k Prosperu Lissagayiemu, členu Pařížské komuny a politickému emigrantu. Překládala do angličtiny jeho články a později přeložila a připravila k anglickému vydání jeho obsáhlou knihu o dějinách Pařížské komuny. V rodině se proto považovalo za zcela samozřejmé, že Tussy ve své korespondenci sdělovala sestrám a přátelům nejen rodinné novinky, ale probírala a komentovala i současné veřejné dění a problémy socialistického hnutí. Takže to asi nebylo neprávem, když ji matka v jednom z dopisů Wilhelmu Leibknechtovi označila „jako politika od hlavy až k patě!“¹⁰

Přes život v ústraní rodinného kruhu vyzrávala Eleanor v ženu osvícenou, podstatně odlišnou od představ tehdejší doby. Usilovně studovala, docházela pravidelně do knihovny Britského muzea, věnovala se literatuře shakespearovského období, odvažila se k prvním odborným překladům. Pokusila se dokonce stát na vlastních nohou i výdělečně. V květnu roku 1873, kdy jí bylo teprve 18 let, přijala místo učitelky jazyků v jednom soukromém penzionátě v Brightonu. Propuknuvší nervová nemoc jí však znemožnila, aby toto povolání vykonávala delší čas. Shakespearovské studie ji později přivedly i do divadelního kroužku, ale brzy pocítila, že není povolána být herečkou. Daleko větší uspokojení nacházela v literatuře a překladatelské činnosti. Její dobré znalosti, kterých nabyla usilovným studiem a rozsáhlou četbou, jí umožnily, že se připojila k jedné literární odborné

skupině, Shakespearovské společnosti, pro kterou vyhotovila několik překladů z němčiny a francouzštiny. Připočteme-li k tomuto výčtu Eleanořiných zájmů ještě desítky dopisů, jež kromě drobných rodinných událostí sledovaly a podnětně komentovaly i velké problémy dobové, je obraz dvacetileté Tussy zhruba narýsován.

Začala se výrazně odlišovat od svých vlastních sester, nejstarší Jenny i druhé starší sestry Laury. Obě sice rovněž následovaly politickou orientaci svého otce a manželů, známých francouzských socialistů, ale ani jedna z nich nepřekročila rámec rodinného kruhu a nevystupovala veřejně. Naproti tomu Tussy se usilovně připravovala na jinou budoucnost — na dráhu samostatné ženy. V uskutečnění těchto plánů jí zatím bránila životní nezkušenost, velká citová závislost na rodičích, pocit zodpovědnosti vůči nemocné matce i snaha pomáhat otci v rozsáhlé vědecké a politické práci. Neměla také vůbec žádné osobní příjmy a v dopisech sestrám často problemskuje stesk nad touto sociální závislostí, na které zatím ztroskotávaly její životní plány: „... Nemám žádné peníze, myslím tolik, abych mohla něco začít, a to je tvrdé. Ach, Jenny, tolik bych chtěla něco dělat!“¹¹ Z její tehdejší korespondence je však také patrné, že již tehdy měla před očima jasný ideál zcela jiného života a pevnou víru, že se i pro ni jako pro ženu musí najít platné místo ve společnosti. Zde jsou nepochybně i počátky emancipačních názorů, zde si začala ujasňovat nezbytnost zásadních společenských změn, které by pomohly řešit i postavení ženy. Pod vlivem vlastních citových problémů hledala i nové pojetí opravdových a pro ženu důstojných svazků mezi mužem a ženou. Tyto názory ve zralejší a propracovanější formě vtělila o deset let později do své stěžejní práce „Ženská otázka“.

Rozhodujícím životním předělem byla pro Eleanoru první polovina 80. let 19. století. Zasáhla sice nejdříve do jejího života tragicky, když jí ve 26 letech zemřela matka a o rok později i otec. Ztráta rodinného zázemí a ochrany domova však zároveň nastolila nezbytnost Tussyiny samostatnosti. Rodiče jí nezanechali žádné jmění a Eleanor se proto musela začít žít sama. Zvolila bez váhání cestu, která ji, Marxově dceři, příslušela: stala se pokračovatelkou otcova díla, aktivní stoupenkyní jeho myšlenek a připojila se bez výhrad k socialistickému dělnickému hnutí. Byla to existence sociálně velmi nuzná a Eleanor musela celý život zápasit s nedostatkem peněz. Její život však dostal nový obsah — byl naplněn aktivitou ve prospěch díla, v něž plně věřila. Pro tento upřímný zápal i mimořádnou znalost Marxových rukopisů, které pomáhala třídit ještě za otcova života, zvolil si Bedřich Engels, pověřený vydáváním Marxovy pozůstalosti, Eleanor za svou nejbližší spolupracovnici.

Tussy však považovala za závazek otcově památce a jeho odkazu také to, aby přispěla k šíření jeho učení i aktivní prací v řadách dělnického hnutí. Jako jediná z Marxových dcer se účastnila veřejné politické práce a během několika let vyrostla ve známou a váženou postavu mezinárodního socialistického hnutí. Již rok po otcově smrti, v roce 1884, vstoupila do Sociálně demokratické federace v Anglii. Krátce poté, kdy se Federace začala přiklánět k oportunistickým názorům, ji spolu se skupinou marxisticky orientovaných stoupenců opustila a podílela se na založení nového hnutí — Socialistické ligy.

V této době poznala Edwarda Avelinga. Aveling byl původním povoláním lékař, avšak daleko více ho přitahoval politický život. Seznámil se s myšlenkami socialismu, stal se jejich stoupencem, vstoupil do Sociálně demokratické federace, podílel se na založení Ligy a začal se výhradně věnovat politické práci v řadách socialistického hnutí. Mezi Eleanorou a Edwardem vznikl hluboký citový vztah, který vyústil v rozhodnutí žít společně. Pro Eleanoru to byla velká zkouška hloubky a opravdovosti jejího citu. Aveling byl totiž ženatý, a ačkoliv žil od své manželky po řadu let

odloučen, vstupovala tím Tussy do vztahu pro ženu společensky nedovoleného. Eleanor si rozhodnutí ještě ztížila tím, že svůj krok otevřeně oznámila všem přátelům, mnohým dokonce písemně, neboť se odmítla se svými city jakkoli tajit. Na důkaz opravdovosti tohoto životního svazku připojila ke svému příjmení i jméno zvoleného partnera.

Eleanore bylo tímto krokem sice dopřáno, aby poznala velký citový vztah, ale musela za to zaplatit také velkou daň. Ve svazku Eleanory a Edwarda se totiž sblížily dvě bytosti nepochybně velmi odlišné. Byla-li Tussy i v osobním životě opravdová, obětavá a velkorysá (svědčí o tom její činy i mnohé dopisy), schopná vždy odpustit, byl Edward Aveling, alespoň podle dobových líčení, člověkem zcela jiného typu. Byl sice nepochybně oslnivý zjevem, přitažlivého zevnějšku, o pouhé 4 roky starší než Tussy, výmluvný řečník, obratný žurnalista a neméně zkušený společník. Zároveň se však z dobových charakteristik jeví jako člověk citově nestálý, podléhající až příliš svodům žen a alkoholu. Na nepevné morální zásady Edwarda Avelinga lze jistě soudit z faktu bezmála neuvěřitelného: v létě 1897, po smrti své zákonné ženy, se pod falešným jménem okamžitě znovu oženil s mladičkou 22letou londýnskou herečkou, dívkou o 16 let mladší, než byl sám. O tomto činu neměla Tussy, se kterou žil ve společné domácnosti, ani jejich přátelé sebemenší tušení a Aveling držel svůj druhý svazek v tajnosti až do Eleanoriny smrti!

Není proto bez opodstatnění, když se většina životopisců Eleanory Marxové shoduje v tom, že příčinou její náhlé a nikdy zcela neobjasněné sebevraždy mohla být také zpráva o tajném sňatku a o věrolomnosti jejího dlouholetého partnera. A je lidsky dojmavé, jak přesto, že ji tak bezohledně zradil, a to po více než 13letém společném životě, že jí způsobil řadu jiných nesnází, přesto, že těžce nesla jeho citovou nestálost a sklon k rozmařilosti, našla Eleanor pro svého partnera v dopise na rozloučenou slova odpuštění: „Mé poslední slovo Tobě je stejné jako po celé ta dlouhá smutná léta — láska.“¹² To však už byl jen smutný epilog vztahu, který měl předtím i jiné podoby.

Druhá polovina 80. let byla však nejšťastnějším obdobím Eleanorina života. Její vztah s Edwardem Avelingem se zatím rozvíjel dobře, a to nejenom jako partnerské soužití dvou lidí, vzájemně si blízkých citovým poutem, ale i lidí společných názorů a společné práce. V roce 1886 publikovali jako dokument společného přesvědčení studii „Ženská otázka“. V následujících měsících téhož roku odjeli rovněž oba dva spolu s Wilhelmem Liebknechtem do USA na tříměsíční přednáškové turné. Vystupovali na dělnických schůzích v Pittsburgu, Detroitu, Chicagu, New Yorku, celkem ve čtyřiceti městech hlavních průmyslových oblastí. Druhou agitační cestu k americkému dělnictvu, které tehdy tvořili převážně přistěhovalci z Evropy, podnikli Avelingovi v roce 1888, tentokrát společně s Bedřichem Engelsem.

Eleanor tehdy vstupovala do čtvrtého desetiletí svého života, bylo jí málo přes třicet let. Přes toto poměrné mládí však nebyla v mezinárodním socialistickém hnutí již zdaleka neznámou postavou. Byla oceňována jako zapálená řečnice, úspěšná organizátorka, publicistka i jako blízká spolupracovnice Bedřicha Engelse. Bylo stále zjevnější, že celou osobností svého životního partnera, Edwarda Avelinga, již přerůstala. Stála tehdy doslova uprostřed velkých událostí, které se připravovaly koncem 80. let v evropském a mezinárodním dělnickém hnutí. Tvrdá perzekuce, jíž bylo evropské socialistické hnutí vystaveno po porážce Pařížské komuny v roce 1871, se po více než desetiletém pronásledování vyčerpala. Dělnická třída se početně znásobila a třídně sjednotila a sociálně demokratické strany přes veškerý policejní útlak nezanikly a znovu nastolovaly svou legalitu. Bedřich Engels společně s předními sociálně demokratickými vůdci proto usiloval o obnovu bývalého mezinárodního socialistického centra o opětné založení dělnické internacionály. Agitační cesty do USA, na kterých se Eleanor podílela, neměly tedy jenom prohlubovat

informovanost tamějšího dělnického hnutí, ale také navazovat dočasně zpřetrhané kontakty mezi evropskými a severoamerickými socialisty při přípravě nové socialistické internacionály. Tussy posilovala tyto celosvětové vazby i veřejnými projevy k anglickému dělnictvu po svém návratu z USA. Patřila také k prvním řečníkům, kteří seznamovali dělníky s otřesnými událostmi justiční vraždy v Chicagu v roce 1886, z nichž se později zrodila tradice 1. máje.

Vyvrcholením tohoto období Eleonořina života byl její podíl na vzniku II. internacionály. Ustavujícího kongresu v Paříži v červenci 1889 se zúčastnila jako řádná delegátka, zastupující anglický odborový svaz plynárenských dělníků. Podílela se činně na přípravě některých závěrečných rezolucí, překládala projevy delegátů. Po skončení kongresu se s velkou iniciativou zapojila do výstavby odborového hnutí londýnských plynářů. Podařilo se jí také založit mezi dělnicemi gumárenské továrny v Silvertonu na předměstí Londýna odborovou ženskou sekci a v prosinci 1889 stála v čele několikátýdenní stávky dělnic této továrny.

Anglické socialisty zastupovala Eleanor Marxová i na dalších světových kongresech II. internacionály v 90. letech 19. století, v Bruselu, Curychu a Londýně. Kromě toho byla zvána jako významná představitelka evropského socialistického hnutí na sjezdy francouzských socialistů a německé sociálně demokratické strany.

V roce 1895 dovršila Tussy 40. rok života. Byla tehdy již známou a všeobecně uznávanou osobností mezinárodního dělnického hnutí. Nepopíratelný talent žurnalistický a řečnický, velký politický rozhled a v neposlední řadě i hluboká oddanost zájmům socialismu způsobovaly, že byla oceňována a přijímána mezi dělníky nejenom jako dcera Karla Marxe, ale jako platná a vážená představitelka II. internacionály. Byla proto často zvána, aby pronášela projevy na velkých dělnických shromážděních, vystupovala na mezinárodních kongresech a sjezdech, byla jednou z hlavních řečnic na první májové demonstraci londýnského dělnictva v roce 1890 v Hyde Parku. Na řečnických prvomájových tribunách stála i v dalších letech, např. v roce 1892 po boku Bedřicha Engelse.

Na pozvání skotských dělníků podnikla velké agitační turné do průmyslových oblastí Skotska; v roce 1892 byla vyslána z pověření II. internacionály do Norska, aby tam pomáhala šířit programová hesla socialistického hnutí. Uvážíme-li, že pro ženy před 100 lety nebylo zdaleka běžné, aby veřejně vystupovaly, a že dokonce ani socialistické dělnické hnutí nebylo prosto předsudků vůči politické práci žen, je nesporné, že si Eleanor musela získat mimořádnou autoritu, aby byla svými posluchači tak kladně přijímána.

Ve 40 letech měla Marxova dcera za sebou i první zkušenosti novinářské a publicistické. Napsala několik článků k současným problémům mezinárodního dělnického hnutí, a to nejenom do listů anglických ale i do socialistického tisku francouzského, německého, rakouského a ruského Rabotnika. Její mezinárodní autorita neustále rostla.

Po smrti Bedřicha Engelse v roce 1895 Eleanor pokračovala v jeho dlouholeté péči o vydávání Marxových děl a pořádání písemné pozůstalosti. V následujících třech letech sama připravila k anglickému vydání pět závažných otcových studií a několik z nich doprovodila i předmluvou. Pokračovala také v překládání moderní světové umělecké literatury. Přeložila např. do angličtiny několik her H. Ibsena a Flaubertovu Paní Bovaryovou. Přes tuto velkou politickou i odbornou angažovanost zůstávala však i nadále ženou, která stála věrně po boku zvoleného partnera, ochotná donekonečna mu odpouštět jeho slabosti. Z korespondence určené sestře Lauře a nejbližším rodinným přátelům zaznívá stále tón úzkostné starosti o Edwardovo zdraví a snaha omlouvat jeho

charakterové nedostatky; jen vzácně se v ní objeví slova zklamání nebo dokonce výčitky. Rok před smrtí napsala v dopise Freddymu Demuthovi, rodinnému příteli Marxových: »... Jedno francouzské přísloví praví, že rozumět znamená odpustit. i Nesčetné utrpení mě naučilo rozumět a tak ani nemám co odpouštět. Mohu jen milovat.“¹³ Její rodinný život tehdy již nebyl zdaleka tak šťastný jako v prvních letech společného soužití. Důvěřivé a velkorysé srdce Tussy nemělo v Edwardovi Avelingovi rovnocenný protějšek. Stav citové nejistoty provázely navíc trvalé obavy z budoucnosti, z nedostatečného sociálního zajištění. V roce 1897 se svěřovala Freddymu Demuthovi plná zoufalství: „Stojím před nejstrašnější situací: buď mě čeká krajní úpadek, všechno do posledního haléře je pryč, nebo hrozná ostuda.“ Dopis končí: „Jsem úplně na dně. Tvá Tussy.“¹⁴

Teprve po smrti Bedřicha Engelse, díky jeho velkorysé závěti, ve které odkázal třem Marxovým dcerám celý svůj peněžní majetek (Jenny byla sice mrtvá, ale peníze přešly na její dva chlapce), se sociální postavení Avelingových poněkud zlepšilo. Eleanor koupila pro sebe a Edwarda na předměstí Londýna malý dům o pěti místnostech a mohla si konečně poprvé dopřát i výpomoc v domácnosti. Ale ani v novém domově nezavládlo rodinné štěstí. Zděděné peníze rychle zmizely a na dům č. 3 znovu klepala úzkost před sociální katastrofou.

Tajemství Eleanořiny náhlé dobrovolné smrti v roce 1898 se pokoušeli vysvětlit jak její nejbližší přátelé, tak i pozdější životopisci. Autorka rozsáhlé monografie, která vyšla v nedávných letech, japonská historička Čúšiči Suzuki¹⁵ vykresluje např. Edwarda Avelinga ve velmi nepříznivém světle a jeho milostným eskapádám přisuzuje rozhodující podíl na Tussyině sebevraždě. Autorka vychází z dobových domněnek, které o příčinách Tussyiny smrti vyslovil Eduard Bernstein. Tento německý socialistický teoretik a žurnalista žil tehdy v Londýně a jako spolupředseda Engelsova odkazu byl s Eleanorou v úzkých stycích. Bernstein po její smrti prohlašoval na základě některých zjištění při soudním vyšetřování, že Eleanor obdržela v den své sebevraždy dopis od neznámého pisatele, ze kterého se dozvěděla o tajném sňatku svého partnera. Když Aveling v ten den přes její prosby odešel z domova, ačkoliv byl nemocen, míra Tussyina zoufalství se tím prý dovršila. Existence dopisu sice nebyla plně potvrzena, avšak Avelingův odchod tohoto kritického dne je historickou skutečností, doloženou výpověďmi při soudním vyšetřování. Nebyl to první Edwardův útěk. Na krátký čas opustil Eleanoru již v září předchozího roku, ale hu její prosby se po týdnu vrátil. Co přimělo Tussy k tak zoufalému činu, zůstalo ne zcela osvětleno. Skutečností 31. března 1898 bylo pouze to, že dopoledne požila prudký jed, který si dala poslat z lékárny pod záminkou, že ho potřebuje pro usmrcení psa. Lékař, kterého přivolala sousedka, mohl už jenom konstatovat smrt.

Pro tvrzení japonské historičky o vině Edwarda Avelinga na Tussyině sebevraždě, ke kterému se přiklání i další Životopisci a většina tehdejších Tussyiných přátel, mluví také okolnost, že Eleanor se odhodlala k sebevraždě nepochybně z okamžitého popudu, bez předchozí přípravy a úmyslu. To také vedlo kruh Tussyiných přátel k tomu vyvolat i jeho veřejné odsouzení. Objektivní historický soud však nemůže opomenout, že Tussy byla v posledních měsících svého života velmi nevyrovnaná, těžce nesla rodinné krize a podléhala stavům zoufalství a bezvýchodnosti. Její bystrý intelekt ji nemohl nechat na pochybách o kvalitách charakteru Edwarda Avelinga. Měsíc před smrtí napsala Freddymu Demuthovi dopis, ve kterém prosila o shovívavost pro Edwarda a snažila se omlouvat jeho lidské chyby jako něco, co se spíše podobá nemoci.¹⁶

Někteří badatelé vidí rozhodující příčiny Eleanořina ztroskotání také mimo citovou oblast v celkové únavě po krajně namáhavé a intenzivní politické práci, jakož i v obrovské tíži zodpovědnosti, která na ní spočívala po smrti Bedřicha Engelse jako na dědičce Marxova odkazu. K tomu se prý ještě

družilo rostoucí zklamání nad názorovými proměnami některých jejích přátel, kteří se sice označovali jako Marxovi žáci, ale stávali se nositeli nejružnějších revizionistických koncepcí. Takovou proměnou prošel především Eduard Bernstein. Je nepochybné, že u bytosti tak zásadové a hluboce oddané ideám socialistického hnutí i Marxovu odkazu, musel takový vývoj jejího nejbližšího okolí vyvolávat těžké deprese. A tak se zřejmě do března roku 1898 soustředilo více osobních i názorových příčin, které Eleanore zcela zastřely možnost dalších životních perspektiv a vedly k tomu, že zvolila smrt. Bylo jí právě 43 let, 2 měsíce a 15 dní.

Pohřbu se účastnilo mnoho Eleanoriných přátel i prostých londýnských dělníků; nad rakví mluvili významní představitelé anglického socialistického hnutí a politické emigrace, věnce poslaly dělnické strany ze zahraničí, nekrology uveřejnily četné evropské socialistické deníky. Její tělo bylo spáleno a urna později uložena do hrobu rodičů na londýnském hřbitově v Highgate. Druhé dvě dcery Marxových jsou pohřbeny ve Francii. Edward Aveling zemřel za několik měsíců po Eleanorině smrti v bytě své mladé ženy. Jeho pohřeb prošel bez povšimnutí.

Jméno, život a dílo Eleanory Marxové byly doposud českému čtenáři jen málo známy. V době jejího života se o ní mohli čeští čtenáři dozvědět jen z několika příležitostí. 5. února roku 1892 vyšel v sociálně demokratickém časopise pro ženy ve Vídni v „Arbeiterinnen Zeitung“ článek Eleanory Marxové pod názvem „Jak se máme organizovat?“ Eleanor jej napsala na žádost vedoucí redaktorky časopisu Adelheid Poppové, se kterou se několikrát setkala na kongresech II. internacionály. Protože tyto noviny odebíralo také hodně českých dělnic ve Vídni, lze předpokládat, že se Eleanorin článek mohl dostat i do českých rukou. V roce 1895 se v rakouském dělnickém tisku, v Dělnickém kalendáři sociální demokracie Rakouska, objevil další článek z pera Eleanory Marxové, tentokrát o jejím otci Karlu Marxovi. Cesty našeho ženského socialistického hnutí se také, byť nepřímou, setkaly s postavou Eleanory Marxové při zasedání evropského kongresu II. internacionály v roce 1893. Zde byla poprvé jako řádná delegátka přítomna také zástupkyně českých ženských dělnických spolků a mohla Eleanoru jako významnou účastnici kongresu osobně poznat. V našem socialistickém tisku se připomínalo jméno Eleanory Marxové poprvé ve zprávě o průběhu londýnského kongresu II. internacionály v roce 1896. Eleanor se tehdy na jednání tohoto sjezdu velmi aktivně podílela, pomáhala také organizovat samostatnou poradnu ženských delegátek a formulovat rezoluci o politických a sociálních právech žen a celkově byla výraznou postavou celého zasedání.

Nyní se tedy k českým čtenářům dostává i studie Eleanory Marxové a Edwarda Avelinga „Ženská otázka“. Český text byl připraven podle knižního vydání v Německé demokratické republice (Verlag für die Frau, Leipzig 1986). V NDR vyšla „Ženská otázka“ v redakci profesora Müllera, rektora Vysoké školy pedagogické Kláry Zetkinové, a docentky Schotteové z téhož učiliště. Tato vysoká škola je ústředním výzkumným pracovištěm pro otázky dějin německého a mezinárodního ženského proletářského hnutí. Český překlad studie „Ženská otázka“ byl pořízen z anglického originálu, předmluva, doslov a ediční poznámky jsou dílem profesora Müllera a byly převzaty z německého vydání.

Předkládajíce našim čtenářům tento útlý spisek, jsme přesvědčeni, že úvaha Eleanory Marxové a Edwarda Avelinga o problémech ženské otázky je zaujme stejně a vyvolá i u nich takový ohlas, jaký měla u čtenářů v zahraničí. Věříme, že tento historický dokument, napsaný před více než 100 lety, bude podnětem k zamyšlení nad jedním z velkých společenských problémů minulého, ale i tohoto století — nad otázkou osvobození a zrovnoprávnění žen, poloviny lidského rodu.

V závěrečných slovech této studie:... „Muž a žena budou schopni toho, co dnes dokáže jen málokdo — dívat se jasně očima druhého do svých srdcí... a že pak oba najdou v srdci toho druhého, co si čtou vzájemně v očích: sám sebe“, poznají čtenáři samu podstatu mimořádné osobnosti Eleanory Marxové, ženy, která přes vlastní citová zklamání zůstala světlou a optimistickou postavou své generace, pevně věřící v neodvratitelný příchod lepší budoucnosti.

Renata Wohigemuthová

Ženská otázka (Eleanor Marx-Aveling & Edward Aveling, 1886)

Publikace Augusta Bebela¹⁷ „Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti“¹⁸ a její anglický překlad si kladou za cíl objasnit postoj socialistů k aktuálním problémům ženské otázky. Vzhledem k přijetí, jehož se dílu dostalo v Německu a v Anglii, se toto osvětlení stalo nutností, a zůstane nezbytným tak dlouho, dokud naši protivníci nás nepřestanou mylně interpretovat a dokud my budeme setrvávat v lhostejnosti vůči této chybné interpretaci. Pisatelé tohoto článku jsou přesvědčeni, že anglická veřejnost, jejíž nepředpojatost je dostatečně známa, bude ochotna vyslechnout mínění, názory a závěry těch, kteří se nazývají socialisty. Mínění, které si anglická veřejnost o těchto závěrech sama utvoří, se pak bude opírat o základní znalost věci. Dále jsou autoři přesvědčeni, že tento problém lze posoudit nejlépe pouze při vzájemné spolupráci mužů a žen. Vše, co bude následovat, je nutno chápat jako názory dvou individuálních socialistů. Tyto názory s námi sdílí, jak jsme přesvědčení, většina obdobně orientovaných intelektuálů a dělníků v Anglii, Evropě a v Americe; v žádném případě jim však nelze rozumět tak, že by pro stranu byly závazné všechny či jen jednotlivé návrhy zde předkládané.

Nejprve stručně o práci, která slouží jako podklad pro toto pojednání: Bebel je dělník, socialista a člen říšského sněmu. Jeho kniha „Die Frau“¹⁹ je v Německu zakázána. Tím se pochopitelně zvýšily obtíže spojené se získáním této knihy, ale vzrostl tím i počet jejích majitelů. Téměř veškerý německý tisk ji zatratil a autora obvinil ze všeho možného i nemožného. Je nutno nejprve poznat Bebelovu povahu a postoje, abychom pochopili vliv jeho práce a význam těchto útoků. Bebel je jedním ze zakladatelů Socialistické strany v Německu²⁰, předním zastáncem ekonomické nauky Karla Marxe a snad nejlepším řečníkem v zemi. Získal si lásku a důvěru proletariátu, zatímco kapitalisté a aristokraté ho nenávidí a bojí se ho. Není však jen nejoblíbenějším člověkem v Německu, ale je respektován všemi, kdo ho znají, přáteli i odpůrci. Samozřejmě se stal předmětem nactiutrhaní a pomluv, ale bez váhání můžeme říci, že obvinění proti němu vznesená jsou nepravdivá a zlolajná.

Anglický překlad jeho nejnovější práce se setkal v určitých kruzích s nenávisným přijetím. Zloba těchto popuzených kritiků by se však měla zaměřit spíše na bezpříkladnou nedbalost vydavatelů anglické verze. Pato nedbalost je tím nápadnější a neodpustitelnější, že německé vydání vytištěné v Curychu, je zcela bez jediné chyby. Zčásti bychom mohli omluvit překladatelku, dr. Harrietu B. Adamsovou Waltherovou. Její práce je vcelku slušná, ačkoliv nedostačující znalost ekonomických výrazů a obrátů vedla tu a tam k nejasnostem (to se týká především nemístného užívání plurálu). Avšak kniha se přímo hemží tiskařskými chybami v sazbě, v pravopisu a v interpunkci. Je opravdu trapné, když kniha o 264 stranách obsahuje 170 takovýchto chyb.

Nechceme se zabývat první, historickou částí práce. Musíme ji přeskočit, jakkoliv je zajímavá, protože chceme pohovořit především o současných vztazích mezi muži a ženami a o změnách, které — jak jsme přesvědčení — nadcházejí. Navíc tato historická část nepatří v knize mezi částí nejlepší,

jelikož tu a tam obsahuje omyly. Spolehlivé znalosti o této části ženské otázky získáme z knihy Bedřicha Engelse „O původu rodiny, vlastnictví a státu“²¹. Obrátme se proto ke společnosti a ženám dneška. Podle názoru A. Bebela i většina socialistů je společnost ve stadiu neklidu, kvasu. Onen neklid vychází z rozkladu, kvas z hniloby.

Nadchází celkový rozklad, a to v obou smyslech tohoto slova. Zánik kapitalistického způsobu výroby a v důsledku toho i společnosti na něm založené lze očekávat již v nejbližší budoucnosti. Tento zánik povede k rozpadu společnosti na jednodušší formy a snad i v jednotlivé prvky, jejichž přeskupením vznikne nový a lepší pořádek věcí. Společnost je mravně rozložená a nikde jinde nevychází hrůzný morální úpadek tak zřetelně na povrch jako ve vztazích mezi muži a ženami. Nemá smysl zavírat oči před katastrofou či se snažit odsunout krach na pozdější dobu. Faktům nelze uhýbat.

Při zkoumání těchto vztahů si veřejnost nikdy nepovšimla jedné zvlášť důležité skutečnosti. Neporozuměli jí ani ti, kdo ze zápasu o větší svobodu žen učinili hlavní náplň svého života. Touto skutečností je ekonomická otázka. Postavení ženy vyplývá, jako ostatně všechno v naší složité moderní společnosti, z ekonomické základny. Kdyby Bebel neupozornil na nic jiného než na tento fakt, byla by už tím jeho práce záslužná. Ženská otázka je otázkou organizace společnosti jako celku. Pro ty, kdo nemají tento pojem ujasněný, můžeme citovat z první knihy Baconova²² „Advancement of Learning“²³: „Další chyba spočívá v tom, že po klasifikaci jednotlivých Umění a Věd lidé opustili univerzálnost, ... což ovšem nevyhnutelně vede k zastavení veškerého pokroku... Rovněž se nelze dobrat vzdálenějších a hlubších končin jakékoliv vědy, pokud stojíme pouze na úrovni Jí samotné a nevystupujeme na úroveň vyšší“ Tato chyba, kdy „lidé (tedy i ženy) opustili univerzálnost“ signalizuje něco závažnějšího než jen „zkaženou letoru“. Je to nemoc, nebo použijeme-li příkladu z právě citovaného úryvku, jde o situaci, ve které ti, kdo chtějí skoncovat se současným postavením ženy, nehledají jeho příčinu v ekonomice dnešní společnosti; podobně jako lékaři, kteří by se snažili léčit lokální onemocnění a nedbali přitom celkového zdravotního stavu.

Tato kritika se týká nejenom prostáčků, kteří si tropí šprýmy z jakékoliv diskuse, do níž se dostane zmínka o rozdílných pohlavích. Vztahuje se i na vyšší povahy, v mnoha případech na vážné a přemýšlivé jedince, kteří si uvědomují tíživou situaci žen a rádi by něco podnikli pro její zlepšení. Tito vynikající a pracovití lidé agitují pro zcela spravedlivé věci: pro hlasovací právo žen²⁴, pro odvolání zákona o nakažlivých chorobách²⁵, jenž je nestvůrností zplozenou mužskou zbabělostí a brutalitou, pro vyšší vzdělání žen²⁶, pro to, aby se jim otevřely brány univerzit, aby získaly přístup do učených kruhů a mohly vykonávat všechna povolání, od učitelek až po obchodní cestující. Celá tato činnost, dozajista vysoce záslužná, má tři zvlášť pozoruhodné aspekty. Za prvé, všichni, kdo se v ní angažují, pocházejí ze zámožných tříd. S jedinou a ostatně jen částečnou výjimkou agitace proti zákonu o nakažlivých chorobách, patří málokterá z žen, účastnících se významným podílem těchto rozličných hnutí, do dělnické třídy. Jsme připraveni na námitku, že v anglických poměrech lze stejnými slovy mluvit o rozsáhlém hnutí, které si vyžaduje naší zvláštní pozornosti. V této zemi je socialismus v současné době více méně záležitostí intelektuálů²⁷, kteří dokázali přitáhnout pouze nepatrnou část dělníků. Můžeme však poukázat na skutečnost, že v Německu tomu tak není a že i v Anglii se socialismus mezi dělníky začíná rozšiřovat.

Druhou věcí je skutečnost, že všechny představy o „pokrokových“ ženách vycházejí buď z vlastenectví, nebo ze sentimentálních pohnutek. Při jejich zkoumání se však nemůžeme dostat k jejich ekonomickým základům, natož potom na základnu samotné společnosti. To nás však nemůže

překvapit, neboť právě neznalost ekonomické problematiky je charakteristická pro bojovníky za ženské volební právo. Ze spisů a řečnických projevů obhájců ženských práv vyplývá, že nevěnují pozornost studiu vývoje společnosti.²⁸ Rovněž tak nejsou obecně rozšířeny ani znalosti klasické politické ekonomie, jakkoliv je ve svých poučkách matoucí a ve svých závěrech nepřesná.

Třetí bod potom vyrůstá z druhého. Nikdo z těch, o nichž hovoříme, nepřekračuje ve svých názorech hranice dnešní společnosti. V důsledku toho je jejich práce málo přínosná. Samozřejmě budeme i nadále požadovat, aby se hlasovacího práva dostalo všem ženám bez rozdílu majetku, aby byl zrušen zákon o nakažlivých chorobách, aby všechna povolání byla oběma pohlavím stejně přístupná. Avšak na vlastním postavení žen vůči mužům se tím v zásadě nic nezmění. (Zde nebereme v úvahu důsledky vzrůstající konkurence a urputnějšího boje za existenci.) Žádná z těchto věcí, kromě nepřímo zákona o nakažlivých chorobách, se totiž žen nedotýká, pokud jde o vzájemný vztah obou pohlaví. Nechceme popírat, že vítězství v jednom či nejlépe ve všech těchto bodech by ulehčilo příchod nadcházející zásadní změny. Je však důležité mít na paměti, že konečná změna nastane až jako důsledek ještě rozsáhlejších sociálních přeměn. Bez těchto přeměn ženy nikdy osvobození nedosáhnou.

Nikdo z těch, kdo usilují o zlepšení postavení ženy, si neuvědomil, že žena, stejně jako pracující třídy, je utlačována, že stejně jako tyto třídy žije v nemilosrdném ponížení. Ženy jsou produktem organizované tyranie mužů, tak jako dělníci jsou výtvozem organizované tyranie povalečů. A tam, kde již došli k tomuto poznání, je neustále nutno zdůrazňovat, že pro ženy, stejně jako pro pracující třídy, neexistuje řešení obtíží a stávajících problémů za současného stavu společnosti. Bez ohledu na halasné vytrubování se až dosud dosáhlo pouze utišení bolesti, nikoliv však pokroku v léčbě. Obě utlačované třídy, ženy i bezprostřední výrobci, musí pochopit, že jejich zrovnoprávnění může vyjít pouze z nich samotných. Ženy najdou spojence mezi ušlechtilými muži, podobně jako je pracující nacházejí mezi filozofy, umělci a básníky. Avšak nic nemohou očekávat od mužů jako celku a pracující zase od střední třídy jako celku.²⁹

To je pravda tak zjevná, že ještě než přistoupíme k úvahám o postavení žen, musíme na něco upozornit. Co bude dále řečeno o přítomnosti, se bude mnohým zdát přehnané, a mnoho bude vypadat i nebezpečně, když budeme hovořit o budoucnosti, o svých představách. Pro vzdělané lidi je veřejné mínění stále ještě míněním mužů a vše, co je obvyklé, je pro ně i morální. Většina bude stále zdůrazňovat, že „slabost ženského pohlaví“ je překážkou jeho rovnocenného postavení s muži. Stále se bude upozorňovat na „přirozené povolání“ ženy. Zapomíná se však na to, že slabost ženského pohlaví je v jistých dobách silně zvětšena nezdravými podmínkami našeho moderního života, pokud jimi není přímo způsobována. Za racionálních podmínek by z větší části a možná i úplně zmizela. Také se zapomíná, že to vše, o čem se tak pohodlně řeční, když přijde řeč na ženskou svobodu, je ihned pohodlnicky ignorováno, vystane-li problém zotročení ženy. Zapomíná se na to, že kapitalisté berou ženskou slabost v úvahu pouze v souvislosti s nižší úrovní mezd. „Přirozené povolání“ ženy není o nic přirozenější než „přirozený“ zákon kapitalistické výroby, či „přirozené“ hranice velikosti té části produktu dělníkovy práce, jež mu připadá jako prostředek obživy. V prvním případě „povolání“ ženy znamená pouze vychovávání dětí, udržování domácnosti a podřízenost jejímu pánu; v druhém případě je výroba nadhodnoty nezbytným předpokladem výroby kapitálu; ve třetím případě částka, kterou dělník dostane jako prostředek obživy, vystačí pouze k tomu, aby ho udržela těsně nad hranicí hladovění. Tyto zákony ovšem, nejsou přirozené ve stejném smyslu jako zákony pohybu. Jsou to pouze dočasné společenské úmluvy, podobně jako ujednání, že francouzština, bude jazykem diplomatů.³⁰ Analyzovat podrobně postavení žen v současnosti

znamená opakovat to, co bylo již tisíckrát řečeno. Přesto bychom rádi opět zdůraznili několik známých bodů a potom uvedli několik dalších, možná poněkud méně známých. Nejprve tedy obecná myšlenka týkající se všech žen. Život žen je odlišný od života mužů. Jejich životy se vzájemně nekříží, v mnoha případech se k sobě ani nepřibližují. Tím je brzděn život celého rodu. Podle Kanta „muž a žena při svém sjednocení vytvářejí celého a úplného jedince; jedno pohlaví tedy doplňuje druhé.“³¹ Jsou-li však obě pohlaví nedokonalá (navíc jedno zvláště bledným způsobem), když opravdový a svobodný kontakt a porozumění mezi nimi jsou zpravidla vzácností, pak onen jedinec nemůže být ani celý, ani úplný.

Druhý bod obsahuje myšlenku týkající se pouze jistého, i když značného počtu žen. Každý si je vědom toho, jak určitá povolání či životní návyky mají vliv na tělesnou soustavu a obličejové rysy. Vzteký muž či opilec se poznají podle chůze i výrazu obličeje. Pozornosti však uniká ten závažný fakt, že na veřejnosti i v přátelském kroužku rychle rozpoznáme nevdanou ženu, pokud překročila jistý věk, který vtipní spisovatelé s dávkou jemné ironie jim vlastní nazývají „věkem neurčitým“. Na druhé straně svobodného muže od ženatého rozpoznat nelze. Ještě než vyslovíme otázku vyplývající z tohoto zjištění, uvědomme si, jak vysoké je procento nevdaných žen. Například v Anglii v roce 1870 to bylo 12% všech žen. Otázka, která je nasnadě, je jednoduchá, oprávněná a nepříjemná jenom tím, že si žádá odpovědi. Čím to je, že naše sestry nesou na svém čele známky ztracených schopností, vyhaslých lásek, proč jejich přirozenost je napůl zavražděná? Jak je možné, že jejich „šťastnější bratři“ žádné takové stopy nenesou? Tady zajisté nepůsobí žádný „přírodní zákon“. Tato mužská svoboda, to, že bezpočet ušlechtilých a svatých svazků nikterak nepoznamenává muže, ale těžce dopadá na ženu, to vše je nevyhnutelným důsledkem našeho ekonomického systému. Naše manželství, stejně jako morálka, jsou založeny na komercialismu. Nedostát svým obchodním závazkům je větším hříchem než zostudit přítele a naše sňatky jsou obchodními transakcemi.

Ať se již zabýváme všemi ženami či pouze tou smutnou částí našich | sester, které nesou na svých melancholických čelech známku věčného panenství, narazíme vždy na nedostatek idejí a ideálů. To opět vyplývá z jejich ekonomické závislosti na mužích. Ženy, zde opět jako dělníci, jsou vykořisťovány ve svých právech lidských bytostí, tak jako jsou dělníci vykořisťováni ve svých právech výrobců. V obou případech pouze jediná metoda umožňuje toto vykořisťování v každém čase a za všech okolností — a tou je násilí.

V současném Německu je žena méněcenná ve vztahu k muži. Manžel z „neurozeného stavu“ může zbít svoji ženu. On činí všechna rozhodnutí o dětech, dokonce i to, kdy je třeba dítě přestat kojít. Spravuje veškerý majetek své ženy. Žena nesmí uzavřít žádnou smlouvu bez jeho souhlasu; nesmí být členkou žádných politických sdružení.³² Není nutné poukazovat na to, k jakému došlo v posledních letech v Anglii zlepšení či připomínat čtenářům, že nedávné změny nastaly jen díky činnosti žen samotných. Je však třeba upozornit na to, že i přes všechna získaná občanská práva jsou anglické ženy, ať vdané či svobodné, morálně závislé na mužích a je s nimi též zle nakládáno. Situace není o nic lepší v ostatních civilizovaných zemích s jednou zvláštní výjimkou — Ruskem,³³ kde ženy jsou společensky svobodnější než kdekoli v Evropě. Ve Francii ženy z vyšší střední třídy jsou na tom hůře než v Anglii. Avšak ženy z nižší střední a z pracující třídy se mají zase lépe než v Anglii a Německu. Přitom však dva za sebou následující paragrafy z „Code Civil“,³⁴ par. 340 a 341, dokazují, že nespravedlnost vůči ženám není zhora tentónskou³⁵ záležitostí: „La recherche de la paternité est interdite“, a „La recherche de la maternité est admise“.³⁶

Každý, kdo nezavírá oči před fakty, si je vědom toho, že pro anglické střední a vyšší třídy platí i dnes Démosthénova³⁷ slova k Athéňanům: „Ženíme se, abychom získali legitimní děti a věrného strážce domu; pro běžné potěšení si vydržujeme souložnice, avšak za počitky lásky jdeme k hetérám“. I dnes je žena dobrá jen k rození dětí a hlídání domácího krbu. Manžel žije a miluje výlučně podle svých nízkých potřeb. Jako další nespravedlnost vůči ženám lze snad označit i rigorózní společenskou konvenci, že první projev náklonnosti, nabídka sňatku, musí vyjít pouze od muže. Zde možná funguje princip kompenzace. Po sňatku zase nabídky vycházejí většinou od ženy a muž si udržuje odstup. Jak ukazuje Shakespeare, nejde tu o žádný přirozený zákon. Miranda, bez jakýchkoliv společenských zábran, se nabízí Ferdinandovi: „Já jsem vaše žena, pokud si mne vezmete, pokud ne, zemřu jako vaše služka“³⁸ a Helena ve hře „Konec vše napraví“³⁹ se svou láskou k Bertramovi, která ji přenesla z Rousillonu do Paříže a do Florencie, je podle Coleridgeových⁴⁰ slov, „Shakespearovou nejpůsobivější postavou“.

Již dříve jsme uvedli, že manželství je založené na komercialismu. V mnoha případech jde o obchodní transakci a celkem vzato, za dnešního stavu věcí hraje otázka financí nutně důležitou roli. Ve vyšších třídách se tento druh obchodu provádí zcela nepokrytě. Obrázky Sira Gorgia Midase v Punchi⁴¹ to jasně dokazují. Povaha tohoto časopisu nám připomíná, že všechny hrůzy, jež tyto obrázky odhalují, jsou považovány za pouhé slabůstky, nikoliv za vážná provinění. V nižší střední třídě si mnoho mužů odpírá štěstí rodinného života, až po něm nakonec přestanou toužit; mnohá žena uzavře knihu svého života na té nejkrásnější stránce pro jeho strach z „rerum augustinarum domi.“⁴²

Dalším důkazem komerčního charakteru našeho manželského systému je rozdílný věk, v němž se v různých vrstvách společnosti uzavírají sňatky. Tento věk není nikterak regulován stářím, jak by tomu mělo být. Někteří privilegovaní jedinci, králové, knížata, aristokraté, se žení či jsou ožeháni ve věku, který je k tomu od přírody nejvhodnější. I mnozí dělníci se žení mladí, tj. v přirozeném období. Počestní kapitalisté, kteří v tomto věku pravidelně docházejí za prostitutkami, pak pokrytecky horlí o nepředloženosti. Pro odborníky z oblasti fyziologie a ekonomie bude tento fakt zajímavým svědectvím toho, že ani hrůzný kapitalistický systém nedokázal zničit normální a zdravé instinkty. Avšak jestliže se mezi dva jedince vnoří klín společnosti, pak se ono sjednocení skuteční většinou, teprve až uplynou nejlepší dny mladosti a vášně začne odplývat.

To vše působí zlobněji na ženy než na muže. Společnost poskytuje, uznává a legalizuje pro muže různé prostředky uspokojení sexuálního pudu. Avšak v očích stejné společnosti je svobodná žena paria, jestliže se chová stejně jako její svobodní bratři či muži, s nimiž tančí na plesech nebo pracuje v obchodu. Dokonce i u dělnické třídy, která uzavírá manželství v přirozené době, je život ženy v současném systému daleko svízelnější a obtížnější. Výhrůžka staré legendy „v bolestech budeš rodit děti“ se nejen uskutečnila, ale nabyla ještě širšího významu. Žena musí své děti vychovávat po dlouhá léta bez odpočinku, bez naděje na úlevu, v atmosféře nekonečné dřiny a smutku. To muž, jakkoliv udřený přijde domů z práce, má alespoň večer pro sebe. Žena však je zaměstnána, dokud nejde spát a pokud má malé děti, pak její dřina pokračuje i v noci často až do rána.

Hned od počátku manželství je jeden jeho účastník zvýhodňován na úkor druhého. Někteří jsou udiveni výrokem Johna Stuarta Milla, který napsal: „Manželství je v současnosti jedinou skutečně existující formou nevolnictví, kterou zákon uznává.“⁴³ My se naopak divíme, že Mill toto nevolnictví pojímal jako sentimentální problém a nikoliv jako problém ekonomický, který pramení

z kapitalistického systému. Po sňatku se žena ocitne v područí muže. Nevěra je u ženy zločin, u muže pouze omluvitelný přestupek. Pro nevěru ženy si muž může vymoci rozvod, což je ženě odepráno. Ta by musela prokázat, že s ní muž zachází „krutým způsobem“, tzn. muselo by se jednat pouze o fyzické násilí. Manželství s takovými průvodními okolnostmi a vším, co z toho vyplývá, se nám jeví — a to říkáme zcela nepokrytě — jako horší než prostituce. Mluvit v souvislosti s ním o svátosti či morálce by bylo znesvěcením.

V souvislosti s rozvodem si povšimněme, jakému sebeklamu se oddává společnost a její třídy, ale i jedinci. Kněží ochotně posvěti sňatek kohokoli s kýmkoli, starých s mladými, ctnostných s neřestnými, „aniž vznesou jediný dotaz“, jak to formulují jisté inzeráty. Na druhé straně je kněžstvo co nejrozhodněji proti rozvodům. Protestovat proti rozporuplným svazkům, které dnes a denně zpečetují, by bylo „zasahování do svobody jedince“. Avšak stavět se proti čemukoliv, co by umožnilo rozvody, je tím nejvážnějším narušováním svobody jedince. Tento sám o sobě dosti složitý problém je ještě komplikován tím, že rozvody musíme zkoumat jednak ve vztahu k dnešním podmínkám, jednak ve vztahu k socialistické budoucnosti. Řada pokrokových myslitelů požaduje již dnes, aby rozvody byly snadněji povolovány. Jsou zajedno v tom, že rozvod by měl být alespoň tak snadný jako sňatek; že závazek spojující lidi, kteří měli malou či vůbec žádnou možnost se vzájemně poznat, by neměl být neodvolatelný nebo dokonce přísně závazný; že neslučitelnost povah, to, že očekávané naděje nebyly uskutečněny, či vzájemný odpor by měly být postačujícími důvody pro rozluky. Nakonec to nejdůležitější: podmínky rozvodu by měly být pro obě pohlaví stejné. To by všechno bylo pěkné a snad i uskutečnitelné, kdyby — ale všimněte si onoho „kdyby“ — ekonomické podmínky obou pohlaví byly stejné. Tak tomu však není. Proto, i když se, všemi těmito podmínkami v zásadě souhlasíme, jsme současně přesvědčeni, že v praktické aplikaci za současného systému by vedly ve většině případů ještě k dalším nespravedlnostem vůči ženám. Muž by těchto podmínek dokázal ihned využít, zatímco žena pouze v těch vzácných případech, kdy by měla soukromý majetek či nějaký prostředek obživy. Zrušení svazku by pro muže znamenalo osvobození, pro ženu a její děti pak uvržení do bída.

Někdo by se mohl zeptat, zda tyto principy rozvodu budou platit i v socialistickém režimu. V dalším chceme ukázat, že svazek mezi mužem a ženou nabude postupně takové povahy, že učiní rozvody zcela zbytečnými.

Očekáváme, že poslední dva body, v nichž se budeme zabývat budoucností, vyvolají daleko ostřejší reakci než veškeré naše dosavadní úvahy. Předběžnou zmínku jsme již o nich učinili. Prvním bodem je pohlavní pud. Společnost k této věci přistupuje od samého počátku naprosto špatně. Děti vždy narazí na mlčení, když se zeptají na početí a zrození potomstva. Přitom jde o otázku tak přirozenou, jakou je dotaz na srdeční tep či dýchací pohyby. Měla by být proto zodpovězena stejně pohotově a jasně jako ostatní. Možná, že děti ve velmi ranném věku některým fyziologickým faktům nebudou úplně rozumět, i když bychom si netroufli tento věk pevně stanovit. Falešné informace o funkcích těla by se neměly dětem dávat vlastně nikdy. S postupným dospíváním je chlapcům i dívkám prezentován vztah obou pohlaví jako cosi tajemného a zahanbujícího. Právě proto u nich vznikne nepatřičná zvědavost. Začnou mu věnovat zbytečně velkou pozornost, jejich znalosti zůstávají neuspokojeny či uspokojeny jen částečně, a to potom vede k morbidním stavům. O rozmnožovacích orgánech by měli rodiče s dětmi hovořit tak upřímně a otevřeně — jako o trávicím traktu. Veškeré námitky proti tomuto přístupu jsou jen formou vulgární předpojatosti proti výuce fyziologie. Takovou předpojatost asi nejvýstižněji vyjadřuje nedávno napsaný dopis jednoho z rodičů školské komisi: „Prosím vás, neučte moji dcerku o jejích vnitřních orgánech. V ničem jí to neprospěje a

navíc je to neslušné“ Kolik z nás jen bylo zasaženo suggestio falsi či suppressio veri⁴⁴ v této věci díky rodičům, učitelům či dokonce služebnictvu? Přiznejme si každý upřímně, od koho a za jakých okolností jsme se poprvé dověděli pravdu o rodičovství. Přitom se jedná o pravdu, která — protože má co činit s narozením malých dětí — může být nepochybně nazvána svatou pravdou. V kolika případech pocházely tyto informace od matky, která má k tomu nejsvětější právo — právo získané bolestí?

Rovněž nelze připustit, že děti zraníme, budeme-li vůči nim upřímní. Můžeme citovat Bebela, který zase cituje paní Isabellu Beacher Hookerovou. „Aby uspokojila neustálou zvědavost svého osmiletého chlapečka a aby mu nemusela nic falešného namlouvat, což by pokládala za nemorální, pověděla mu plnou pravdu o jeho narození. Hoch naslouchal s největší pozorností a od toho dne, kdy se dověděl o bolestech a úzkosti, které způsobil své matce, přilnul k ní se zcela novou něžností a úctou. Stejnou úctu projevoval také ostatním ženám.“ Autoři článku znají také jednu ženu, která svým dětem pověděla plnou pravdu. Děti k ní mají lásku a úctu, hlubší a jiného druhu než předtím.

Ruku v ruce s falešným studem a tajnůstkářstvím jde i nezdravé oddělování obou pohlaví. To počíná, jakmile děti opustí mateřskou školku, a končí teprve, když mrtvý muž a žena jsou uloženi do společného hrobu. V „Příběhu africké farmy“⁴⁵ vykřikne dívka Lyndall: „Byli jsme si rovni, když nás chůva chovala jako nemluvnata, a to se vrátí, teprve až nám podvážou ústa k poslednímu odpočinku.“ Toto oddělení se praktikuje ve školách a je dokonce přes svoji pokryteckost v oblibě i u některých církví. Nejhorší formu tohoto systému nalezneme v oněch nehumánních zařízeních, jakými jsou mužské a ženské kláštery. Avšak i všechny ostatní, méně zhoubné formy tohoto zla jsou nelidské, pouze v menší míře.

V běžné společnosti jsou omezení ukládaná vzájemnému styku obou pohlaví, podobně jako kárná opatření u školáků, zdrojem morálních škod. Tato omezení jsou zvláště nebezpečná, pokud jde o konverzaci. Každý vidí takové důsledky, třebaže o nich neuvažuje v příčinné souvislosti, když naslouchá kluzkým hovorům v salónech středních a vyšších tříd. Teprve až muži i ženy budou čisté mysli či o ni budou usilovat, až budou hovořit o sexuálních otázkách jako svobodné lidské bytosti, hledící si zpříma do obličeje, bude naděje to vyřešit. Neustále je nutno mít na paměti, že základ celého problému je v ekonomice.

Mary Wollstencraftová⁴⁶ se ve své práci „Práva ženy“ zasazovala o to, aby v průběhu života došlo k postupnému spojení obou pohlaví namísto jejich odloučenosti. Požadovala, aby se ženám v rovné míře dostávalo výhod vzdělání, aby mohly s muži studovat na stejných školách a univerzitách a aby se s nimi školily od raného dětství až do dospělého věku. Tento požadavek je ovšem trnem v oku panu J. C. Jeaffresonovi v jeho poslední kompilaci.

Dvě extrémní formy odlišnosti obou pohlaví, jež vyplývají z jejich oddělenosti, jsou podle Bebela zženštilí muži a mužatky. I průměrný člověk se od nich odvrací s naprosto přirozeným odporem vůči nepřirozenému. Ze známých důvodů je zženštilců daleko méně než mužatek. Avšak oba tyto typy nevyčerpávají všechny chorobné formy pramenící z nepřirozených poměrů mezi pohlavími. Patří sem i morbidní panenskost, o níž jsme se již zmiňovali. Šílenství je čtvrtou, sebevražda pátou formou. Ženy páchají sebevraždy většinou mezi 16 a 21 lety. Mnoho sebevražd spadá na vrub těhotenství, které náš společenský systém posuzuje, jako by šlo o zločin. Další jsou důsledkem neuspokojených sexuálních pudů, často skrývaných pod eufemismem „zklamaná láska“. Nyní uvedeme několik údajů o šílenství, které jsme vybrali ze str. 47 anglického překladu Bebelovy knihy: v Hannoveru připadá jeden duševně chorý na 457 svobodných a 1316 manželsky žijících

obyvatel; v Sasku je 260 svobodných lunatiček na jeden milión svobodných příčetných žen a 125 vdaných lunatiček na jeden milión vdaných příčetných žen; v roce 1882 připadalo v Prusku na každých 10000 obyvatel 32,2 svobodných duševně chorých, 29,3 svobodných lunatiček a 9,5 vdaných lunatiček.

Je na čase, aby si muži i ženy uvědomili, že potlačování sexu vede vždy ke katastrofě. Vyhraněné vášně jsou vždy něčím zlým. Avšak opačný extrém, obětování zdravého přirozeného instinktu, je stejným zlem. „Kdo přepíná jedno či druhé, je ohava,“⁴⁷ — to platí v tomto spojení právě tak, jako o melancholii a přehnaném veselí, na něž se zlobí Rosalinda v Ardenském lese. A přesto tisíce žen procházejí jakožto oběti Molocha našeho společenského systému utrpením, o němž vědí jenom ony samy; tisíce žen jsou připravovány, měsíc za měsícem, rok za rokem, „o nenávratný čas své mladosti“. Proto se shodujeme s většinou socialistů v tom, že pohlavní zdrženlivost je nezdravá a nepřirozená. Počestností rozumíme totální potlačování všech instinktů spojených s počítáním dětí a považujeme ji za zločin. Jako u všech zločinů, nelze ani zde obviňovat konkrétní provinilce, ale společnost, která je nutí zhřešit a potom trpět. Jsme zajedno se Shelleyem, v jehož poznámkách ke Královně Mab najdeme následující pasáž: „Počestnost je mnišská a kazatelská pověra, která je větším nepřítelem přirozené zdrženlivosti než primitivní smyslnost, neboť ničí v samé podstatě rodinné štěstí a odsuzuje k trápení více než polovinu lidského rodu, což je monopolizováno malou skupinou zcela podle práva.“⁴⁸ Konečně můžeme připomenout existující lékařské důkazy o tom, že ženy jsou těmito omezeními postiženy daleko více než muži. Dříve než přikročíme k závěrečné části článku, budeme se ještě zabývat prostitucí jakožto nutným důsledkem dnešního systému. Toto společenské zlo je v některých evropských zemích uznáváno a legalizováno. Zde zbývá ještě dodat pouze všeobecně známou pravdu, že jejím hlavním zastáncem je střední třída. Samozřejmě, že aristokracie nestojí stranou, avšak hlavní oporou tohoto odporného systému je úctyhodný, zámožný, „nejctihodnější“ kapitalista. Není tomu tak snad pro jeho obrovské nahromadění jmění a návyky na luxus z toho plynoucí. Ve společnosti založené na kapitálu má největší moc kapitalistická střední třída; prostitute jakožto jeden z nejhorších produktů této společnosti je proto podporována především touto třídou. To jasně potvrzuje poučení, jež tu v nové podobě znovu přinášíme. V Pall Mall Gazette jsme se mohli seznámit s konkrétními případy; příslušné závěry lze však vztáhnout i na prostituci jako takovou. Abychom se zbavili prostitute, musíme nejprve odstranit společenské podmínky, z nichž vyrůstá. Noční shromáždění, zřizování útulků pro tyto nešťastnice, všechny ty jistě dobře míněné pokusy skoncovat s tímto odporným problémem se míjejí úspěchem, jak sami beznadějně přiznávají 1 jejich iniciátoři. Tak tomu bude i nadále, pokud se nezmění | výrobní systém, který spolu s nadbytečnou pracovní silou produkuje zločince a ženy, které jsou v onom doslovném a smutném slova smyslu „zpustlé“. Odstraňme nejprve kapitalistický způsob výroby, říkají socialisté, a prostitute zmizí sama od sebe.

To nás přivádí k poslednímu bodu. Oč my socialisté vlastně usilujeme? Oč nám jde? Co očekáváme s takovou jistotou jako východ slunce příštího dne? Jaké vývojové změny ve společnosti nadcházejí a jak se promítnou do postavení ženy? Nechceme si samozřejmě hrát na proroky. Jestliže někdo studiem faktů dospěje k nezvratným závěrům, nestane se proto prorokem. Kde má jít o jistotu, tam nelze prorokovat ani se sázet. Je nepochybné, že germánská společnost v Anglii, jejímž základem byl svobodný vlastník půdy, byla nahrazena feudálním systémem a ten zase kapitalismem, který — protože nebude mít o nic delší životnost než jeho předchůdci — bude vystřídán systémem socialistickým. Otroctví tedy přešlo v nevolnictví a to zase v námezdní otročinu dneška; nakonec však bude nastolen systém, kdy všechny výrobní prostředky nebudou patřit ani otrokáři, ani

lennímu pánovi, ani pánovi námezdních dělníků, kapitalistovi, ale společnosti jako celku. I když riskujeme, že vyvoláme obvyklý pohrdavý úsměv, doznáváme, že se všemi rysy oné socialistické společnosti nejsme obeznámeni o nic lépe, než znali první kapitalisté podrobnosti systému, který vytvořili. Nic není tak nízké a nespravedlivé a nic nedokazuje ubohost chápání jako primitivně se dožadovat přesného popisu sociálního řádu, k němuž se podle našeho přesvědčení svět směřuje. Žádný hlasatel nové pravdy nedokáže vyložit celou pravdu do nejmenších detailů. Copak je však možné odmítnout Newtonovy⁴⁹ gravitační zákony jen proto, že při jejich aplikaci se nepodařilo objevit planetu Neptun? Nebo snad můžeme zavrhnout Darwinovu⁵⁰ teorii přirozeného výběru, protože tu instinkt představoval jisté potíže? Přitom přesně to dělají odpůrci socialistů: s tupou sebejistotou ignorují fakt, že místo každého nešvaru, který podle nich vzejde jako důsledek zespolčenštění výrobních prostředků, jich v dnešní zahnívajících společnosti existuje na tučet jiných a horších. Co tedy musí nevyhnutelně přijít? V našich dosavadních úvahách jsme již tolikrát narazili na Bebela, že pro odpověď na tuto otázku rádi a vděčně sáhneme k němu: „Společnost, v níž veškeré výrobní prostředky budou ve společném vlastnictví; společnost, která uzná plnou rovnost všech bez rozdílu pohlaví, která zajistí využití všech vědeckotechnických objevů a vynálezů, která zaměstná všechny až dosud neproduktivní jedince, všechny ty lenochy a příživníky, a která omezí pracovní dobu nutnou pro zabezpečení svého chodu na minimum a přitom současně pozvedne duševní i materiální podmínky všech svých členů na nejvyšší možnou úroveň.“⁵¹

Nechceme před nikým skrývat, že prvním krokem bude vyvlastnění veškerého soukromého vlastnictví půdy a ostatních výrobních prostředků. Spolu s tím dojde ke zrušení státu v jeho dnešní podobě. Velice běžnou představou neinformovaných lidí je, že změny, o něž usilujeme, spolu s příslušnými důsledky mohou být provedeny uvnitř existujícího typu státu. Dnešní stát je donucovací organizací pro udržení stávajícího typu vlastnictví a společenského řádu. Jeho představitelem je hrstka lidí ze střední a vyšší třídy, kteří spolu soupeří o místa s nejvyššími platy. Stát za socialismu — pokud se vůbec udrží slovo s tak odpuzujícími historickými asociacemi — bude společenstvím pracujících, kteří budou maximálně rozvíjet své schopnosti. Jeho představitelé budou mít naprosto stejné materiální zabezpečení jako ostatní členové společenství. Umění a práce přestanou být odděleny a zmizí i protiklad mezi duševní a tělesnou prací, který sužuje duše umělců, kteří si ve většině případů neuvědomují ekonomické příčiny svých neúspěchů.

A nyní tedy přichází otázka, do jaké míry bude tím vším ovlivněno budoucí postavení ženy, a tím i celého lidstva. Několik věcí je již dnes zcela jasných. Ostatní budou pozitivně vyřešeny vývojem samotné společnosti, i když zajisté bude mít každý z nás v jednotlivých bodech své vlastní představy. Zavládne všeobecná rovnost bez rozdílu pohlaví. Tak dosáhnou ženy nezávislosti a budou mít s muži stejný přístup ke vzdělání i ke všem dalším možnostem. Muži i ženy, pokud budou zdraví na těle i na duchu (a jak se zvýší počet takových žen!), budou věnovat dvě nebo tři hodiny společenské práci, aby uspokojili potřeby společnosti, a tím i své vlastní. Potom se budou moci věnovat umění či vědě, vyučování, psaní nebo libovolné zábavě. Prostituce zmizí s ekonomickými podmínkami, které ji vytvořily a které ji ještě v dnešní době činí nutností.

Zda převládne v socialistickém státu monogamie či polygamie, to je podrobnost, o níž musí mluvit ještě každý sám za sebe. Je to otázka příliš široká, kterou nelze zodpovědět v nejistotě a zmatku kapitalistického systému. Naše mínění je, že zvítězí monogamie. Existuje zhruba stejné množství mužů i žen a jako nejvyšší ideál se jeví úplné, harmonické a trvalé spojení dvou lidských životů. Takový ideál, který je dnes jen těžko dosažitelný, si vyžaduje nejméně čtyři věci: lásku, vzájemnou úctu, intelektuální shodu a životní moudrost. Toho všeho se snáze dobereme v systému, k němuž

směřujeme, než ve kterém „právě existujeme“. Poslední podmínka je zaručena pro všechny. V Ibsenově Noře říká Helmer: „Rodinný život přestává být svobodný a krásný, když jeho základem jsou půjčky a dluhy.“⁵² Avšak půjčky a dluhy se nemohou vyskytnout ve společnosti rovných jedinců, ty jsou možné pouze tam, kde každý jednotlivec se snaží o svůj vlastní prospěch. Stejně vzdělání pro muže a ženy a koedukovaná výchova do té doby, než si konečně podají ruce, zajisté významně přispěje ke zvýšení intelektuální shody partnerů. Mýtem se stane onen sporný produkt kapitalismu, mladá žena z Tennysonova díla „In Memoriam“⁵³, která říká: „Já nedokážu chápat, prostě jen miluji.“ Tehdy budou už všichni vědět, že láska bez vzájemného porozumění nemůže existovat. Samotná láska a vzájemná úcta, kterých se dnes tolik nedostává, pokud již dočista nevymizely v důsledku hříchů a nedostatků komerčního systému společnosti, se budou mnohem častěji objevovat a nezmizí pak už nikdy. Smlouva mezi mužem a ženou bude čistě soukromé povahy a nebude třeba souhlasu veřejných funkcionářů. Žena nebude již otrokem muže, ale bude mu rovna. K rozvodu nebudou žádné důvody.

Můžeme se dohadovat, zda monogamie je či není nejlepší formou uspořádání společnosti, ale můžeme si být jisti, že zavládne právě ta nejlepší forma soužití, která bude vybrána moudrostí hlubší a vyzrálejší, než je ta naše. Stejně tak si můžeme být jisti, že nepůjde o obchodní manželství, které je vlastně jednostrannou polygamií existující v naší smutné době. Především pak zaručeně pominou dvě největší kletby, které spolu s ostatními napomáhají zničení vztahu mezi mužem a ženou. Těmito kletbami je pojmání muže a ženy jako dvou odlišných bytostí a potom nedostatek pravdy. Přestane existovat jeden zákon pro muže a druhý pro ženy. Jestliže nadcházející společnost podobně jako dnešní společnost evropská vyhradí mužům právo mít kromě ženy ještě i milenku, pak stejnou volnost budou mít i ženy. Pomine rovněž odporná přetvářka, ono neustálé lhaní, jež činí rodinný život téměř všech anglických rodin organizovaným pokrytectvím. Vyzrálý a rozvázný úsudek společnosti bude uskutečňovat spravedlivě a otevřeně to nejlepší, k čemu dospěje. Manželé si budou moci po celý život hledět s klidem vzájemně do srdce. Domníváme se, že nejlepší bude spojení jednoho muže s jedinou ženou, v němž naleznou v srdci toho druhého svůj vlastní obraz.

Doslov

Ve druhé třetině 18. století docházelo v Anglii a postupně i v jiných zemích Evropy k přechodu ke strojové výrobě. Na začátku bylo jenom několik průmyslových odvětví, ve kterých moderní technika vedla k tovární velkovýrobě. Obzvláště v textilním průmyslu docházelo rychlým tempem k revolučním změnám. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že s velkou potřebou lidí pro výrobu v novodobých továrnách vznikla současná otázka, jaká pracovní síla je nejlevnější. Průmysl si nejdříve připoutával především ženy a děti. Do prudce se rozrůstajících měst pronikly masy lidí, ze kterých se utvářel proletariát.⁵⁴

Sociální bídou pracujících mas, které pracovaly a žily ve zcela nedůstojných podmínkách, se zabývali již v raných dobách filantropicky zaměřené a humanisticky cítící osobnosti. Své úvahy věnovali altruistickým teoriím, aniž ovšem pochopili podstatu probíhajícího dějinného procesu.

Obava před ničivými účinky dále se rozvíjejícího kapitalistického způsobu výroby podnítila vznik velkého množství modelů, jak by měla budoucí společnost vypadat. Tak se mělo zabránit tomu, čemu se již zabránit nedalo.

Nejvýznamnější zastánci těchto idejí jsou do dějin zapsáni jako zástupci utopického socialismu. Mezi nimi také Francouzka Flora Tristanová.⁵⁵ Jejímu bedlivému pozorování neuniklo, že s

průmyslovým převratem probíhá rovněž proces, který rozhodujícím způsobem postihl ženy a nastolil zásadní změny jejich dosavadního životního stylu. Karel Marx citoval Fourierovu mistrovskou charakteristiku, podle které je stupeň ženské emancipace přirozenou mírou všeobecné emancipace.⁵⁶

Začaly se také objevovat hlasy, které chtěly ženám přiznat politická práva a spojovaly je především s požadavkem zaručení volebního práva. Jiní hledali cesty ke změně společenského postavení ženy prostřednictvím změn v lidském soužití, zvažovali otázku historické účelnosti manželství, kritizovali privilegiované postavení muže, aniž aspoň v nejmenším poznali kořeny těchto jevů, tj. soukromé vlastnictví výrobních prostředků, a podrobili je kritice.

Také v Anglii, podobně jako ve Francii, nastolilo probuzené buržoazní politické vědomí otázku a požadavek ženské emancipace. Mary Wollstonecraftová napsala roku 1792 polemický spis o „Obraně práv ženy.“⁵⁷

V prudké konfrontaci s omezenými a vůči ženě nepřátelskými názory se roku 1825 objevil na scéně William Thompson, spolubojovník Roberta Owena. Vydal knihu pod názvem „Výzva žen, jedné poloviny lidské rasy, proti tmářství druhé poloviny, mužů, kteří udržují ženy v politickém, a proto i občanském a domácím otroctví“

Od doby Mary Wollstonecraftové to bylo v Anglii první závažné vystoupení muže za emancipaci žen. Thompson formuloval své myšlenky ve spolupráci s Annou Wheelerovou, která se spřátelila s Fourierem a která seznámila Floru Tristanovou s Robertem Owenem, a sepsal výsledky vzájemných rozhovorů. Jejich útoky byly zaměřeny proti historikovi Jamesu Millovi, podle kterého byly ženy dostatečně chráněny svými otci a manžely. Jeho syn, John Stuart Mill, se naopak stal jedním z nejhorlivějších přívrženců hlasovacího práva žen v Anglii. Pod silným vlivem své duchaplné přítelkyně Harriet Taylorové vydal v roce 1896 knihu „Poddanství ženy“. Millova adoptivní dcera Helena Taylorová patřila k těm radikálním politickým silám, které přes rozdílné programové cíle našly v osmdesátých letech pro svoje pozice organizační platformu v Demokratické federaci.

Kolem poloviny 19. století docházelo ve vyspělých kapitalistických zemích k početným vystoupením, která zdůrazňovala nutnost změny společenského postavení ženy; psala se teoretická pojednání a podnikaly se praktické politické kroky, v neposlední řadě i ze strany některých angažovaných žen.

Otřesy evropského kontinentu, způsobené revolučními událostmi let 1848—1849, urychlily proces, jenž vedl k organizovaným formám ženského hnutí, kde byla otázka boje za větší práva diskutována a programově formulována. V čele takového sdružení v Německu stála Luise Otto-Petersová, kterou lze přiřadit k levému křídlu demokratického hnutí.⁵⁸

V této době však buržoazně orientované hnutí za zlepšení postavení žen, za jejich vstup do zaměstnání a za lepší sociální postavení již ve skutečnosti ztratilo schopnost zodpovědět tyto otázky historického významu. Karel Marx a Bedřich Engels vypracováním základů revolučního světového názoru proletariátu zaujali také své stanovisko k tomuto komplexu otázek jako k neodlučitelné součásti celé sociální otázky. K tomu patřilo i vymezení postavení ženy, určení cesty k jejímu osvobození, vedoucí k rozpoznání charakteristických znaků jejího místa v lidské společnosti, o které má usilovat. V Manifestu komunistické strany Marx a Engels nejenže charakterizovali neodlučitelnost osudu žen a osudu proletariátu, ale vypracovali i metodu, pomocí které mohl být

formován proces osvobození žen od závislosti na mužích a rozvinutí jejich osobnostních rysů, jakož i jejich produktivní začlenění do dané společnosti.⁵⁹

„Moderní“ ženská otázka, jak konstatovala Klára Zetkinová, vznikla tedy jako výsledek postupujícího rozvoje kapitalistického způsobu výroby v polovině 19. století. Začátek nových nadějí pro všechny utlačované a vykořisťované, tedy i pro ženy, představovala nová nevyhnutelná alternativa uspořádání společnosti, antagonistické vůči společnosti kapitalistické. Nutnost nastolila otázku obživy žen, na program se dostala výše mzdy na vykonanou práci, požadovalo se vyučení v určitém oboru. V souvislosti s tím vším se samozřejmě muselo objasnit i postavení ženy vzhledem k muži a rodině, jakož i její úkoly při výchově dětí. Žádná z těchto otázek se nemohla opomenout nebo zodpovědět jenom polovičatě. Pochopitelně ji bylo možno dočasně j potlačit, v samotném proletariátu byl dostatečný prostor pro myšlenková schémata, jež nepocházela odjinud než od buržoazie. Vládnoucí . postavení muže v dosavadní společnosti přetrvávalo v myslích mnoha marxisticky orientovaných sil proletariátu jako naprosto pevná myšlenková koncepce při posuzování probíhajících změn V manželství, rodině a v názorech samotných žen, jež usilovaly o rovnoprávnost.

I pro Marxe, obklopeného tlaky kapitalistické společnosti, bylo neskonalé obtížné vytyčit zásady společnosti, která zatím neexistovala. Obzvlášť bolestně to pociťoval s ohledem na svou rodinu, která byla pro něj v nejtvrděších letech emigrace nevysychajícím pramenem sil. S jakou péčí a láskou se staral Marx o své blízké, je zřejmé z řady historických materiálů. Bebel konstatuje ve své autobiografii , jakým milujícím dědečkem byl Marx svým vnoučatům.⁶⁰

Když jeho dcera Jenny porodila koncem dubna 1881 syna Marcela Longueta, zaslal jí Marx velmi vřelý, starostlivý a láskyplný dopis: „Moje milá Jenny, blahopřeji Ti k šťastnému narození dítěte; domnívám se alespoň, že je vše v pořádku, když jsi si dala námahu, abys mi sama napsala. Moje „ženy“ očekávaly, že „nový občan země“ rozmnoží lepší polovinu“ obyvatelstva; pokud se mne týče, dávám přednost „mužskému“ pohlaví u dětí, které se rodí v tomto přelomu dějin. Mají před sebou nejrevolučnější periodu, kterou kdy lidé přestáli. Je zlé být dnes tak „stár“, že člověk může budoucnost jen předvídat, místo aby ji viděl“.⁶¹

Marxovo dílo žilo v myslích jeho rodiny, dcer a bylo pevně zakotveno jako program jejich jednání.

Eleanor Marxová, narozená 16. ledna 1855 v Londýně, běžně zvaná Tussy, pomáhala neaktivněji šířit dílo svého otce. Přesvědčivým způsobem prakticky uplatnila marxistický světový názor v oblasti pro ni nejvlastnější, v oblasti emancipace ženy, rozvíjela své schopnosti a neustále je zdokonalovala v duchu revolučních cílů společnosti.

Již ve svých devatenácti letech píše Natálii Liebknechtové závažnou větu: „Je na čase, aby i ženy mohly vykonávat odborné povolání a našly si i jiné zaměstnání než se stále jen fintit“.⁶²

Tussy své dětství prožívala pod neustálým vlivem rozvíjejícího se dělnického hnutí, jeho začínajícího mezinárodního organizování a pod vlivem ohlasu na první díl „Kapitálu“ Karla Marxe. Zažila, jak se teoreticky a prakticky prosazovalo učení jejího otce o historické roli dělnické třídy a začalo ve skutečnosti nabývat na celosvětovém významu.

Je třeba vyzdvihnout trvalý vliv Bedřicha Engelse na její vývoj. Jeho způsob jednání, srdečné spolužití s irskou dělnicí Lýdií Burnsovou a jeho ostře kritické poznámky na adresu buržoazie, na její prolhaný způsob života, neunikly bdělému duchu Tussy.

Byla nepochybně nejnadanější Marxova dcera, ovládaná nezkrotnou touhou po vědění a hluboce přesvědčená, že právě na její vůli a chtění bude záviset, zda marxismus dojde k vítězství. Už v tom spočívá základ pro zodpovězení otázky, proč se Eleanor Marxová stala tak výjimečnou osobností v zápase o změnu společenského postavení ženy. Dnes už víme, že byla jednou z velkých postav, které bojovaly za socialistický společenský řád a spolu s jinými vynikajícími osobnostmi revolučního boje za osvobození žen z dvojího útlaku a vykořisťování reprezentují jednu celou historickou etapu.

Na Tussyinu činnost však působily i faktory, které sama nemohla ovlivnit, které vnesly tragické momenty do jejího života a které nám zároveň umožňují poznat, jaké oběti bylo třeba přinést v každé etapě boje za socialismus až po úspěchy našich dnů. Žít podle principů přesvědčeného socialistického člověka a být zároveň vystaven honbě za ziskem stávajícího kapitalistického řádu se všemi jeho podlostmi stačilo k tomu, aby ji dokázalo zlomit.

Vyrůstat jako žena, samostatně zaujmout své místo na straně mužů v rozvíjejícím se dělnickém hnutí a působit dokonce jako vzor, neprobíhalo u mladé Marxovy dcery v žádném případě bez rozporů a bez vlivu lidí její doby, kteří byli vychováváni v duchu buržoazního životního stylu.

Vyžádalo si nesmírné síly položit si otázku lásky, manželství, rodiny a dětí za kapitalismu, postupovat příkladným způsobem vpřed cestou smysluplného utváření života. Buržoazní řád dal už dávno svou odpověď: morální tlak buržoazní společnosti platil již jako nedotknutelný a představoval nepřekonatelnou bariéru. Vzpoura proti němu se rovnala dobrovolnému společenskému ztracení.

Ani Tussy nemohla uniknout buržoazním předsudkům, které existovaly dříve, než vstoupila na scénu.

Vztahovalo se to i na její rodinu, ve které Karel a Jenny starostlivě pamatovali na to, aby svým dcerám umožnili prostřednictvím sňatku materiální zabezpečení do budoucnosti. Proto žádal Marx od potenciálních zeťů důkaz o dostatečném životním zajištění. To platilo pro Charlese Longueta, za kterého se provdala Jenny a také pro Paula Lafarguea, kterého Laura následovala do Paříže. Marx viděl svou rodinu v přílišné bídě, než aby bez váhání souhlasil s existenčně nezajištěným svazkem, ve kterém by jeho dcerám již od začátku hrozil stejný osud.

V případě Eleanory se Marxův postoj projevil obzvláště výrazně. Svou roli sehrálo jistě i to, že byla nejmladší dcerou, o kterou nepochybně nejvíce pečovali. Navíc se po sňatku obou starších dcer starala o stárnoucí rodiče. Ale i Eleanor byla mladá a zamilovaná. Cítila hlubokou náklonnost k účastníkovi Pařížské komuny Prosperu Lissagarayovi, který však byl o 16 let starší než ona. Lissagaray nemohl prokázat trvalé příjmy, nic, na čem by mohl založit společnou budoucnost s Tussy. Oba zůstali dlouhá léta zasnoubení, a tím i zadaní, k sňatku však nemohlo pro odmítavý postoj Marxův dojít. Tussy bylo 26 let, když jí zemřela matka. Péče a starost o otce připadla ještě větší měrou na ni. Nebylo cesty, na které by ho neprovázela. Ačkoli o otce ráda pečovala, uvědomovala si, že se musí obětovat, že její život utíká, aniž by v něm našla vlastní naplnění.⁶³ Kromě toho si musela vydělávat na živobytí. „Kdybys věděla, jak je to těžké, najít nějakou práci, nedivila by ses, že se držím toho mála, co mám,“ psala své sestře Jenny v červnu 1881.⁶⁴

Marx byl stále více nemocen. Po smrti jeho ženy, 2. prosince 1881, se mu viditelně přitížilo.

Začátkem února nastoupil, na doporučení lékařů, delší cestu, která ho zavedla až do Alžíru. Tussyin zdravotní stav⁶⁵ mu dělал velké starosti, až se nakonec rozhodl, že se zřekne jejího doprovodu. „Má

každopádně pravdu, že v jejím věku už nelze dále ztrácet čas. Za nic na světě bych nechtěl, aby si to dítě myslelo, že je jako pečovatelka o starého muže obětováno na rodinném oltáři“⁶⁶ psal Marx 12. ledna 1882 Engelsovi.

Eleanor se nyní důrazněji než dříve hlásila k myšlenkám získat vlastní samostatnost. „V zásadě je hlavní věcí práce. Pro mě alespoň je nutností,“ sdělila v lednu 1882 své sestře Jenny Longuetové.⁶⁷ Podle jejích vlastních slov to byla vyhlídka na nezávislost, která ji tak lákala. Pravidelně navštěvovala Britské muzeum, kde studovala překladatelství.

14. března 1883 zemřel Karel Marx. Tussy spolu s Bedřichem Engelsem vyvstal obrovský úkol uspořádat Marxovu rozsáhlou pozůstalost. Bylo třeba pokračovat ve vydávání Marxových spisů. Její zájem o tuto práci rostl. V těchto měsících — pravděpodobně v muzeu — poznala Edwarda Avelinga.⁶⁸ Jeho prostřednictvím se dostala do styku se skupinou politicky aktivních intelektuálů, jejíž stanoviska lze vcelku začlenit do široké problematiky komplikovaného procesu formování dělnické strany v Anglii.

Nejostřejší diskuse probíhaly v Sociálně demokratické federaci, vedené Hyndmanem. Eleanor začala působit v této organizaci společně s Edwardem. V té době ji velmi tížily osobní Edwardovy nesrovnalosti s bývalými přáteli a ideovými spolubojovníky, jako např. s Annie Besantovou. Vše však nakonec překonala.⁶⁹ Důležitější bylo, že vystoupila proti oportunistickému vedení H. M. Hyndmana a prosazovala uvnitř Federace marxistickou orientaci. Podporu v této činnosti nacházela u Edwarda Avelinga, Bedřicha Engelse, Williama Morrisa, Ernesta Balfoura Baxe a jiných. Nakonec to vedlo k tomu, že se prosadily zásadovější síly, které se na zasedání 27. prosince 1884 od Federace odtrhly. Tussy patřila k nejaktivnějším bojovníkům. V dělnickém hnutí bylo pozoruhodnou událostí, že vedoucí pozici v politických otázkách organizace dělnické třídy zastávala žena. Za Tussyiny bezprostřední účasti vznikla Socialistická liga, ve které nalezly domov marxisticky orientované síly.

O rok později vyšla v angličtině slavná práce Augusta Bebelů „Žena a socialismus“. Eleanor se okamžitě ujala recenze této knihy. Zároveň byla vydána Engelsova práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu.“ Oba spisy byly rozhodujícím impulsem k tomu, aby se i ona ve vlastním díle vyjádřila k otázce společenského postavení ženy a možností jejího vývoje.

Tussy usilovala o to, aby sama přispěla k objasnění ženské otázky V procesu shromažďování a profilování marxistických sil. Byla to nepochybně ona, kdo naléhal, aby se otevřenými politickými postoji připravila půda pro rovnoprávné spolupůsobení žen v boji proletářských sil. V rámci mezinárodního hnutí byla její činnost prvním vystoupením k ženské otázce, které získalo důležité místo v přípravách založení II. internacionály. Tussyina studie proto představuje dokument, který se vzhledem ke svým požadavkům a místu v historii musí považovat za jednu ze základních marxistických prací.

Tussy programově prohlašovala, že společná práce muže a ženy je zásadně nezbytná, ženskou otázku definovala jako součást sociální otázky a zahájila v tomto směru v Anglii diskusi. Také svůj život se snažila utvářet rozhodně podle principů, které hlásala.

Tussyina činnost tak získala na historickém významu a zabezpečila jí navždy trvalé místo v dějinách mezinárodního dělnického hnutí v oblasti boje za osvobození ženy.

Životopisné údaje

16. ledna 1855 v 6.00 hod. se v Londýně, Dean Street 28, narodila Eleanor Marxová (Tussy) — nejmladší dcera Jenny a Karla Marxových

V létě 1859 dostala Tussy černý kašel

V listopadu 1860 byly Tussy a její sestry v době onemocnění své matky přijaty na několik týdnů u Wilhelma a Ernestiny Liebknechtových

Roku 1861 — začátek školní docházky. Tussy se podle vzpomínek matky nejvíce vyznamenávala ve vyprávění

Od 29. května asi do 15. června 1868 je Tussy s otcem u Bedřicha Engelse v Manchesteru

Koncem června, začátkem července 1868 onemocněla Tussy spálou

V letech 1868/69 Tussy navštěvuje soukromou tělovýchovnou škol

V březnu, dubnu a květnu 1869 je Tussy na návštěvě u sestry Laury v Paříži

Od 25. května do začátku října se Tussy zdržuje u Bedřicha Engelse (od 29.5. do 14.6. se svým otcem); hraje na klavír, hodně čte (Goetheho „Hermann a Dorothea“, „Götz von Berlichingen“, pověsti, srbské lidové písně a jiné)

Začátkem září 1869 cestuje společně s Bedřichem Engelsem a Lýdií Burnsovou po Irsku. Během tří týdnů poznává Tussy Dublin, Wicklowerské hory, Killernay a Cook

V květnu 1870 — další návštěva s otcem u Bedřicha Engelse

Od 9. do 31. srpna 1870 je Tussy s celou Marxovou rodinou na zotavené v Ramsgate

Začátkem května 1871 přijíždí Tussy do Bordeaux spolu se sestrou Jenny, která pečuje o Lauru, zesláblou po porodu třetího dítěte. Po porážce Pařížské komuny opouštějí všechny tři sestry toto město a odjíždějí do Bagnères-de-Luchon v Pyrenejích

6. srpna 1871 navštěvuje Eleanor s Jenny a Laurou Paula Lafarguea v malém městečku Bosost ve Španělsku, kam uprchl po porážce Komuny. Na zpáteční cestě jsou Tussy a Jenny zatčeny na španělskofrancouzské hranici, 24 policisty eskortovány do Bagnères-de-Luchon, kde jsou vyslýchány a drženy ve vazbě do 9. srpna. Teprve 19. srpna obdrží zpět své anglické pasy

V prosinci 1871 začíná Tussy vést korespondenci svého otce

V květnu 1872 se Tussy v bytě svých rodičů seznamuje na slavnostním večírku pro účastníky Pařížské komuny, kterým se podařilo uprchnout do Londýna, s komunardem Prosperem Lissagarayem

26. května 1872 píše Jenny Marxová Wilhelmu Liebknechtovi: „Tussy je... politikem od hlavy až k patě“

Od května do září 1873 bydlí Tussy v Brightonu a pracuje jako učitelka v soukromé škole

V květnu 1873 se spřátelí s Prosperem Lissagarayem, bývalým komunardem

Od 24. listopadu do 15. prosince 1873 je Tussy se svým otcem na léčení v Harrogate

Od 19. srpna do 21. září 1874 je s otcem znovu na léčebném pobytu, tentokrát v Karlových Varech

Od 21. do 24. září 1874 je Tussy s otcem v Lipsku u Wilhelma Liebknechta

Od 24. do 27. září 1874 je Tussy s otcem v Drážďanech

Od 27. do 29. září 1874 jsou Tussy a Marx v Berlíně, odkud pokračují do Hamburku, kde jsou do 1. října

V listopadu a prosinci 1874 překládá Tussy Liebknechtův projev na Říšském sněmu ze dne 21. listopadu 1874 za účelem jeho zveřejnění v časopise „Rouge et noire“, vydávaného Lissagarayem; projev vyšel v Londýně

Od 15. srpna do 15. září 1876 je Tussy se svým otcem opět v Karlových Varech

Od 15. září do 21. září je s otcem na návštěvě v Praze u Maxe Oppenheima, v Kreuznachu a Liège

Roku 1877 vychází Tussyin anglický překlad práce Nikolause Deliusa „Epické prvky v Shakespearových dramatech“ ve Vědeckých zprávách nové Shakespearovy společnosti

Od 18. srpna do 26. září 1877 je Tussy s rodiči na léčení v Bad Neuenahr Roku 1878 pracuje Tussy pro literární společnosti Chaucer Society, Shakespeare Society a Philological Society

Od 8. srpna do 20. srpna 1879 navštěvuje Tussy s otcem St. Héliér na ostrově Jersey

4. července 1880 se vrací Tussyin snoubenec Prosper Lissagaray zpět do Paříže

5. až 16. prosince 1880 poznává Tussy Augusta Bebelu, Eduarda Bernsteina a Paula Singera, kteří v Londýně vyhledali Marxe a Engelse V červenci 1881 Tussy vystupuje jako herečka. Je považována za duchovního vůdce jednoho malého kroužku literárních přátel v Shakespearově společnosti

Od srpna 1881 do ledna 1882 je Tussy těžce nemocná (neurotická sklíčenost, deprese)

2. prosince 1881 umírá Tussyina matka

Od 29. prosince 1881 do 16. ledna 1882 je Tussy spolu s otcem na ostrově Wight

V únoru 1882 Tussy ruší už i formálně své zasnoubení s Lissagarayem po setkání v Argenteuil

14. března 1883 umírá Tussyin otec, Karel Marx

V roce 1883 navazuje Tussy známost s Edwardem Avelingem

24. července 1884 začíná soužití s Edwardem Avelingem

Červenec až srpen 1884 — svatební cesta s Edwardem Avelingem do Middletonu v hrabství Derbyshire

V srpnu 1884 se Eleanor Marxová-Avelingová stává členkou Sociálně demokratické federace

27. prosince 1884 zakládá Eleanor spolu s Edwardem Avelingem, Williamem Morrisem a Ernestem Belfortem Baxem Socialistickou ligu 16. ledna 1885 podepisuje spolu s Baxem, Mahonem, Morrisem a jinými oběžník, ve kterém vysvětlují příčiny rozkolu v Sociálně demokratické federaci

28. září 1885 se Eleanor spolu s Edwardem zúčastňuje shromáždění v Dod Street, na kterém se schází několik tisíc lidí a kde dochází ke srážce s policií. Shromáždění zahájilo prudké boje za svobodu projevu

Roku 1886 uveřejňuje Eleanor Marxová-Avelingová spolu s Edwardem Avelingem studii „Ženská otázka“ ve Westminster Revue

Roku 1886 vycházejí v Anglii v překladu Eleanory Marxové-Avelingové „Dějiny komuny roku 1871“ P. Lissagaraye. Překlad si Eleanor předsevzala již v roce 1877. Překládá také „Paní Bovaryovou“ Gustava Flauberta z francouzštiny do angličtiny

14. dubna 1886 — prohlášení tří Marxových dcer v časopise „Sociální demokrat“ proti osočování jejich otce Bismarckem (Sozialdemokrat, č. 16 z roku 1886)

15. srpna 1886 Eleanor a Edward Avelingovi odjíždějí lodí „City of Chicago“ z Liverpoolu do Ameriky

16. září 1886 — příjezd do New Yorku, odkud Tussy s Edwardem a Wilhelmem Liebknecem, který přijel do New Yorku 13. září, nastupují agitační cestu po více než 40 severoamerických městech

V září až prosinci 1886 přivádí agitační cesta Tussy do následujících měst: New York, Adams, Manchester, Boston, Lawrence, New Bedford, Providence, Holyoke, Springfield, Meriden, New Haven, Elizabeth, Philadelphia, Wilmington, Baltimore, Washington, Newark, Jersey City, Bridgeport, Albany, Troy, Syracuse, Rochester, Buffalo, Cleveland, Sandusky, Detroit, Loominton, La Salle, Chicago, Milwaukee, St. Paul, Minneapolis, Davenport, Kansas City, St. Louis, Indianapolis, Louisville, Cincinnati, Dayton, Pittsburgh, Williamsport

25. listopadu se v New Yorku koná poslední společná schůze s Wilhelmem Liebknecem, který se 27. listopadu vrací do Evropy

26. prosince vystupuje Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling v New Yorku naposledy

27. prosince 1886 Eleanor a Edward odjíždějí z New Yorku

28. ledna 1887 — příjezd do Londýna

29. ledna a 2. února 1887 přednáší Tussy na přeplněných mítincích na Farringdon-Street o své americké cestě (Farringdon-Hall)

30. dubna 1887 se koná protestní shromáždění v Hyde Parku proti vydání trestního zákona pro Irsko. Účastní se ho kolem 150 000 lidí. Na jedné z 15 řečnických tribun promlouvá Eleanor Marxová-Avelingová k demonstrantům. Její řeč je přijata s velkým nadšením.

V dubnu a květnu 1887 má Eleanor společně s Edwardem celou řadu přednášek v klubech radikálů v East Endu s cílem vytvořit anglickou dělnickou stranu s marxistickým třídním programem

21. května 1887 promlouvá Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling na mítinku pod širým nebem ve Victoria Parku v Hackney

22. května 1887 se Tussy zúčastňuje 3. výroční konference Socialistické ligy. Na této konferenci získávají převahu anarchistické elementy (17:11). Tussy se od Ligy distancuje.

V létě 1887 se Eleanor a Edward zotavují v Shakespearově rodišti Stratfordu on Avon

V listopadu 1887 obdrží Tussy negativní kritiku po jednom divadelním představení a po neúspěchu v herectví se stahuje do ústraní

13. listopadu 1887 se Tussy zúčastňuje masové demonstrace se sto tisíci dělníky na Trafalgarském náměstí a je policií sražena k zemi. Zranění však neutrpěla

14. listopadu 1887 v „Pall Mall Gazette“ vychází její článek o „Krvavé neděli“ dne 13. listopadu 1887 na Trafalgarském náměstí

Začátkem léta 1888 vycházejí v knížce, vydávané Ellisem, tři Ibsenova díla přeložená Tussy, mezi nimi i „Nepřítel lidu“

9. srpna 1888 nastupuje Eleanor Marxová-Avelingová s Edwardem Avelingem, Bedřichem Engelsem a Carlem Schorlemmerem další cestu do Ameriky

V březnu až dubnu 1889 se Tussy podstatnou měrou podílí na úspěšné přípravě brožury „The International Men's Congress of 1889. A replay to „Justice““, kterou napsal Eduard Bernstein a redigoval Bedřich Engels

Začátkem dubna 1889 vyhledávají Tussy a Edward Avelingovi Hyndmana, aby mu předali Bernsteinovu odpověď na redakci „Justice“, jež předznamenala sjednocení na společném mezinárodním kongresu

Na jaře 1889 patří Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling do vedení jimi spoluzaloženého Národního svazu plynárenských dělníků a všech pracujících Velké Británie a Irska. Od té doby váže Tussy blízké přátelství s vedoucím odborů, plynařem Willem Thornem, kterého učila číst a psát

21. května 1889 vlastní Tussy psací stroj

22. května 1889 se Tussy zúčastňuje jednoho ze setkání, které organizovala, s Eduardem Bernsteinem, Johnem Burnsem, Tomem Mannem a jinými při přípravě pařížského kongresu

23. července 1889 přijíždí Tussy a Edward Aveling na přípravu Mezinárodního kongresu socialistů do Le Perreux (Paříž)

Od 14. do 20. července 1889 se Tussy zúčastňuje ustavujícího kongresu II. internacionály v Paříži. Kromě jiného překládá projev Kláry Zetkinové do angličtiny a francouzštiny

25. srpna 1889 promlouvá Tussy k stávkujícím dokařům v Hyde-Parku v Londýně na jedné z velkých demonstrací

Začátkem září se Tussy a Edward zúčastňují výročního kongresu britských odborů

12. srpna až 14. září 1889 probíhá stávka londýnských dokařů, na níž se Tussy aktivně podílí, a získává tím velké uznání

Od poloviny září do prosince 1889 stávkují dělnice kabelového závodu a gumárenské továrny v Silvertonu. Tussy, nejaktivnější vůdkyně stávky, zakládá během stávky sdružení mladých dělnic

14. listopadu 1889 sděluje Bedřich Engels Paulovi a Lauře Lafargueovým, že mu Klára Zetkinová podala zprávu o politické práci Tussy. Klára Zetkinová se zúčastnila na stávkových shromážděních silvertonských dělnic, kde měla Tussy proslovy

V prosinci 1889 zakládá Tussy oborový spolek dělnic (v rámci Národního svazu plynárenských dělníků a všech pracujících)

V prosinci 1889 až únoru 1890 probíhá stávka plynařů v jižní Části Londýna, na které se Tussy znovu aktivně podílí

1. ledna 1890 začínají Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling pracovat jako redaktoři měsíčníku „Time“ pod vedením E. B. Baxe

2. května 1890 (neděle) se koná májová demonstrace v Hyde Parku. Eleanor Marxová-Avelingová patří do ústředního výboru, který připravuje demonstraci 250 000 až 300 000 pracujících. Společně s Eduardem Bernsteinem stojí na jedné řečnické tribuně

3. srpna 1890 nastupuje Tussy a Edward Aveling cestu do Norska 1. až 6. září 1890 je Tussy pravděpodobně přítomna na kongresu anglických odborů v Liverpoolu, na němž se zúčastňuje 400 delegátů 10. října 1890 odjíždějí Tussy a Edward Avelingovi z Londýna do Lille, kde se dne 11. a 12. října zúčastňují VIII. kongresu francouzské dělnické strany. Tussy předává pozdravy spolku plynářů a nevyučených dělníků Londýna. Jedno zasedání kongresu probíhá pod jejím vedením

4. října 1890 odjíždí Tussy společně s francouzskými soudruhy Julem Guesdem, Feroulem a Duc-Ouercym z Lille do Halle, kam dorazí o půlnoci

Od 14. října do 17. října 1890 je v Halle Tussy zahraničním hostem sjezdu německé sociální demokracie

16. a 17. října 1890 se Tussy se zahraničními hosty zúčastňuje porady, vedené Augustem Bebelem, Wilhelmem Liebknechtem a dalšími členy sociálně demokratického předsednictva strany, na které se projednává svolání Mezinárodního kongresu socialistů v Bruselu na srpen 1891

17. října 1890 se Tussy vrací z Halle přes Kolín zpět do Londýna

18. prosince 1890 se August Bebel a Paul Singer setkávají u Tussy s Johnem Burnsem, Robertem Cunninghamem-Grahamem, Williamem Thornem a dalšími

19. května 1891 promlouvá Tussy k účastníkům londýnské májové demonstrace v Hyde Parku

20. května 1891 se Eleanor Marxová-Avelingová spolu s Edwardem Avelingem zúčastňuje 2. kongresu Národního svazu plynárenských dělníků Velké Británie a Irska

V srpnu je vydána Tussyina zpráva formou brožury pod názvem „Zpráva z Velké Británie a Irska delegátům mezinárodního kongresu v Bruselu“

16. a 22. srpna 1891 se Eleanor Marxová-Avelingová spolu s Williamem Thornem zúčastňuje jako delegátka Národního svazu plynárenských dělníků na Druhém mezinárodním socialistickém kongresu v Bruselu

Koncem listopadu 1891 Tussy nastupuje osmidenní agitační cestu za plynáři v severním Irsku

5. února 1892 uveřejňuje Eleanor Marxová-Avelingová ve vídeňských Novinách pro dělnice (Arbeiterinnen-Zeitung) článek s nadpisem „Jak se máme organizovat?“

6. března 1892 odjíždí Tussy v záležitosti Unie do Plymouthu

7. května 1892 se koná demonstrace v londýnském Hyde Parku s několika sty tisíci účastníků, mezi nimiž jsou zástupci dělnictva z jiných zemí. Eleanor stojí na jedné řečnické tribuně spolu s Bedřichem Engelsem

Začátkem června 1892 probíhá 3. kongres Národního svazu plynárenských dělníků, na němž se Tussy účastní

V srpnu 1892 odjíždí Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling do Norska

V lednu 1893 podniká Tussy agitační cestu do Midlandu, Edinburgu a Aberdeenu

Roku 1893 vychází Tussyin překlad úvodu k souhrnnému vydání projevů a statí Ferdinanda Lassalla pod názvem „Ferdinand Lassalle jako sociální reformátor“ (v angličtině)

6. až 12. srpna 1893 se Tussy zúčastňuje jako delegátka odborů plynárenských dělníků Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Curychu. Potkává se tam znovu s Klárou Zetkinovou

7. června 1894 u příležitosti Händelových slavností navštívuje Tussy v londýnském skleněném paláci představení oratoria „Mesiáš“ (společně s Edwardem Avelingem, Bedřichem Engelsem a Luisou Kautskou)

Začátkem července 1894 pobývá Tussy u své sestry Laury v Paříži a zúčastňuje se zde kongresu plynárenských dělníků

Od srpna do listopadu 1894 přispívá Eleanor jednou týdně do „Workman's Times“ články o vývoji mezinárodního dělnického hnutí

15. listopadu 1894 posuzuje Bedřich Engels spolu s Tussy její článek „Jak cituje Lujo Brentano“, který vychází v „Die Neue Zeit“, roč. 13, 1894/95, sv. 1., č. 9

V prosinci 1894 pobývá Tussy v Manchesteru

Roku 1895 vychází v Londýně v Tussyině překladu z němčiny do angličtiny práce G. V. Plechanova „Anarchismus a socialismus“

Roku 1895 vychází v Norimberku kniha Eleanor Marxové-Avelingové „Hnutí dělnické třídy v Anglii“ s předmluvou Wilhelma Liebknechta

5. srpna 1895 umírá Bedřich Engels

V květnu 1896 přispívá Tussy spolu s Wilhelmem Leibknechtem, Karlem Kautským a Paulem Lafarguem článkem do májového letáku „Rabotnik“, který byl připraven z iniciativy G. V. Plechanova

Od 27. července do 1. srpna 1896 se Eleanor zúčastňuje IV. mezinárodního kongresu socialistů v Londýně. Spolu s Klárou Zetkinovou, Emmou Ihrerovou a Adelheidou Poppovou vypracovává rezoluci kongresu o politické emancipaci a organizaci žen, která je jednohlasně přijata. 31. července se Eleanor v rámci kongresu socialistů v Londýně zúčastňuje zvláštní porady ženských delegátek kongresu, jejímž výsledkem je podání návrhu o postavení žen — proletárek v dělnickém hnutí a v třídním boji

V lednu 1898 končí porážkou stávka strojníků za osmihodinový pracovní den. Tussy je hluboce zklamána revizionistickými postoji Eduarda Bernsteina

31. března 1898 odchází Eleanor Marxová-Avelingová dobrovolně ze života

Poznámky

Poznámky k předmluvě německého vydání

1) Viz dopis Eleanory Marxové-Avelingové P. L. Lavrovovi, Paříž 7. června 1886: „Obdržel jste naši malou brožuru?“, in: Korespondence členů Marxovy rodiny s ruskými politickými osobnostmi. Moskva 1974, s. 88 (rus). Práce „The Woman Ouestion“ vyšla jako zvláštní výtisk v londýnském nakladatelství Swan Sonnenschein, „Lowrey & Co, v roce 1887 [←](#)

- 2) August Bebel, Die Frau und der Sozialismus (Žena a socialismus), Berlin 1979 [↵](#)
- 3) V. I. Lenin, O státě, Přednáška na sverdlovské univerzitě, in: Werke, sv. 9, Berlin 1961, s. 463 [↵](#)
- 4) Bedřich Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Chicago 1902. V návaznosti na bádání Lewise H. Morgana, HottingenZürich 1884 [↵](#)
- 5) Marxism Today (Marxismus dnes), London č. 3/1972 [↵](#)
- 6) Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling, Ženská otázka (The Woman Ouestion). V příloze příspěvky Laury Lafargueové a Louisy Kautské. Verlag für das Studium der Arbeiterbewegung (Nakladatelství pro studium dělnického hnutí), Berlin (West) 1973. Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling, Die Frauenfrage (Ženská otázka), vyd. Ingeborg Nédingerová, Verlag Marxistische Blätter (Nakladatelství Marxistické listy), Frankfurt am Main 1983 [↵](#)
- 7) Překlad pochází od Samuela Moora, který spolu s Edwardem Avelingem přeložil do angličtiny první díl Marxova „Kapitálu“ [↵](#)

Poznámky k předmluvě českého vydání

- 8) E. E. Kisch: Karel Marx v Karlových Varech, Svoboda 1949, s. 12-13 [↵](#)
- 9) Marx Engels: Sebrané spisy, Dopisy 1870-1874, Svoboda 1974 s.717 [↵](#)
- 10) Herald Wessel: Tussy, Práce 1978, s. 127 [↵](#)
- 11) Die Tóchter von Karl Marx, Unveroffentlichte Briefe, Kóln 1981, s. 156 [↵](#)
- 12) H. Wessel: Tussy, s. 272 z [↵](#)
- 13) H. Wessel, Tussy, s. 251 . [↵](#)
- 14) Die Tóchter von Karl Marx, s. 327 [↵](#)
- 15) Čúšiči Suzuki: The Life of Eleanor Marx, 1855-1898, A socialist Tragedy. Oxford 1967 [↵](#)
- 16) Die Tóchter von Karl Marx, s. 17 [↵](#)

Poznámky k Ženské otázce

- 17) August Bebel, zakladatel německé sociální demokracie a jeden z nejvýznamnějších představitelů německého a mezinárodního dělnického hnutí. V roce 1866 se přidal k Mezinárodní dělnické asociaci. Roku 1867 se stal předsedou Svazu německých dělnických spolků a roku 1869 spolu s W. Liebknechtem a W. Brackem zakladatelem a vedoucí osobností Sociálně demokratické dělnické strany („Eisenašské“). Roku 1872 byl pro údajnou velezradu odsouzen ke dvěma letům vězení. Byl vedoucí postavou v boji proti protisocialistickému zákonu a rozhodující měrou se podílel na prosazování marxismu v německém dělnickém hnutí. Roku 1889 byl spoluzakladatelem II. internacionály. Od roku 1892 byl jedním ze dvou předsedů Sociálně demokratické strany. Jednou z nejvýznamnějších prací je spis Žena a socialismus,“ vydaný roku 1879 [↵](#)
- 18) Kniha Augusta Bebela „Žena a socialismus“ (Die Frau und der Sozialismus) vyšla poprvé v únoru 1879 v Lipsku. 24. března téhož roku byla kniha na základě výjimečného zákona proti německé sociální demokracii, jenž vstoupil v platnost v říjnu 1878, zakázána. Pro další výtisk až po deváté vydání musel Bebel změnit titul, kniha vycházela pod názvem „Žena v minulosti,

přítomnosti a budoucnosti“ (Die Frau in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft). Tento název byl použit také při prvním anglickém vydání. [←](#)

19) Autoři zde používají zkratku, často užívanou pro Bebelovu knihu, „Žena“ (Die Frau) [←](#)

20) Zde je míněna Sociálně demokratická strana Německa, založená roku 1869 v Eisenachu, která po slučovacím sjezdu v Gothě přijala název Socialistická dělnická strana Německa [←](#)

21) Bedřich Engels „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ (Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates). Toto dílo bylo vydáno začátkem října 1884 v Curychu a po přelomu století bylo poprvé vydáno v anglickém jazyce v USA. Eleanor Marxová-Avelingová převzala a dále rozvinula Engelsovy závěry, že i rodinné vztahy jsou historicky podmíněny, a tudíž proměnlivé [←](#)

22) Francis Bacon, baron z Verulamu, vikomt ze Saint Albanu, angl. filozof, státník a právník. Karel Marx Bacona označil „jako skutečného praotce anglického materialismu a veškeré moderní experimentální vědy“, poněvadž důsledně hájil základní pozice materialismu, nahlížel na přírodovědní zkušenost jako na zdroj vědění a požadoval ovládnutí přírody jako cíl. Tím položil Bacon základ anglického empirismu [←](#)

23) Česky: pokrok vzdělání [←](#)

24) Autoři se odvolávají na projevy Johna Stuarta Milla o přiznání volebního práva ženám, který byl přednesen 20. května 1867 v Dolní sněmovně britského parlamentu. Projev byl vydán jako zvláštní výtisk roku 1867. J. St. Mill se pod vlivem Harriet Taylorové, feministky a předchůdkyně anglického ženského hnutí, začal kolem roku 1830 zabývat sociálním a politickým postavením ženy. Jejich společné nejdůležitější dílo „Poddanství ženy“ (Subjection of Woman) vyšlo roku 1869. Millův projev v Dolní sněmovně se opírá o myšlenky, které jsou v této knize rozvíjeny. [←](#)

25) Roku 1864 byl předložen návrh zákona o ochraně před nakažlivými nemocemi v armádě. V tomto návrhu šlo především o nucené prohlídky prostitutek. V roce 1869 vstoupil tento návrh v platnost jako „zákon o nakažlivých nemocech“ (Contagious Diseases Acts) [←](#)

26) Od roku 1869 vznikaly v Anglii dívčí koleje jako internátní školy, především v Oxfordu a Cambridgi. Na obou univerzitách mohly ženy od 80tých let 19. století absolvovat vyšší závěrečné zkoušky, v Londýně dokonce od roku 1878. Celkově se ve Velké Británii věnovalo studiu od roku 1881 až do přelomu století 4 000 žen. [←](#)

27) Začátkem osmdesátých let 19. století se v Anglii soustředily kolem právního zástupce Hyndmana („demokratický snaživec a propadlý kandidát parlamentu“ — Engels) především intelektuální síly, jejichž organizace nesla název „Demokratická federace“. Uvnitř této organizace se utvořil vlivný marxistický proud, k němuž patřili i Eleanor Marxová a Edward Aveling. V létě 1884 si organizace dala jméno „Socialistická demokratická federace“. Proti Hyndmanově oportunistické linii se marxistické síly mohly prosadit pouze odtržením. Proto V prosinci 1884 opustily Federaci a vytvořily si vlastní organizaci „Socialistickou ligu“. Vedle Avelingových zde působili William Morris, Ernest Balfour Bax a další. Koncem osmdesátých let 19. století získaly anarchistické síly v „Socialistické lize“ převahu, v důsledku čehož Eleanor Marxová-Avelingová a ostatní z ligy vystoupili [←](#)

28) Zde jsou míněni přívrženci „Fabiánské společnosti“, jako např. G. B. Shaw [←](#)

29) Střední třídou se zde rozumí buržoazie [←](#)

30) Diplomatickou řečí středověku byla latina. Od dob Ludvíka XIV. používala diplomacie francouzský jazyk jako mezinárodní úřední jazyk, rozšířený od 17. století přibližně do začátku 20. století [←](#)

31) Podle Kanta jsou přírodní zákony závislé na poznávajícím subjektu, který dává řád rozmanitým jevům. Předmětem poznání jsou prý jen jevy a ne podstata věcí, objektivní realita. „Základním rysem Kantovy filozofie je smíření materialismu a idealismu“ (Lenin).

V jeho „Traktátu „O věčném míru“ z roku 1795 je chápán mír jako úkol, který má pohnáhlou řešit celé lidstvo. Smysl uváděného citátu v textu lze porovnat s podobnými úvahami v Kantově díle „Antropologie v pragmatickém pojetí“ [←](#)

32) 11. března 1850 byly v Prusku vydány zákony o právu na spolčování a shromažďování. Zákony postavily pod policejní kontrolu všechny spolky a shromáždění a zakazovaly ženám, učňům a žákům vstup do spolků [←](#)

33) Touto skutečností se zabývala Klára Zetkinová v době své pařížské emigrace v jednom článku v „Neue Zeit“, roč. 1888 pod názvem „Ruské studentky“ [←](#)

34) Code civil de Français nebo Code Napoléon. Dodnes platný občanský zákoník Francie, který byl napsán na podnět Napoleona a zveřejněn roku 1804. Je to první moderní, srozumitelně napsaný, přehledný občanský zákoník [←](#)

35) Teutoni, starogermánský kmen, který při svých výbojích opakovaně vítězil nad římskými vojsky a vážně ohrožoval římský otrokářský stát. Roku 102 př. n. l. byli Teutoni poraženi Římany v čele s G. Mariem u Aquae Sextiae. Výraz se často používal jako synonymum pro Germány vůbec [←](#)

36) Česky: „Zjišťování původu otce je zakázáno“, „Zjišťování původu matky je dovoleno“ [←](#)

37) Démosthénés, největší řečník starověku. V boji proti makedonské nadvládě si uložil za cíl znovunastolení hegemonie Athén. Po nezdaru své politiky spáchal sebevraždu [←](#)

38) Miranda a Ferdinand jsou postavy z pozdního díla Williama Shakespeara „Bouře“ (1611) [←](#)

39) Komédie W. Shakespeara [←](#)

40) Samuel Taylor Coleridge, anglický básník a kritik, představitel reakčního romantismu. Nejříve byl nadšen Francouzskou revolucí (drama „Robespierrovův pád“ (1794). Jeho dílo je přeplněno sociálně nereálnými obrazy. V literárním životopise „Bibliographia Literaria“ z roku 1817 propaguje ideje Kanta, Fichteho a Schellinga [←](#)

41) Jde o nejvýznamnější anglický satirický časopis, který byl založen roku 1840 Thackerayem. Zde zmíněné karikatury, pocházejí od sira Johna Tenniela, jenž vytvořil i humoristickou figuru Johna Bulla [←](#)

42) Úzké hranice domácího života [←](#)

43) Viz J. St. Mill (Harriet Taylorová) Helen Taylorová „Podanství ženy“ [←](#)

44) Špatné vlivy a skutečné utlačování [←](#)

- 45) Olive Schreinerová napsala roku 1883 román „Příběh jedné africké farmy“, který v emancipovaném hnutí žen našel živý ohlas. Tussy se s Olive Schreinerovou znala osobně [↵](#)
- 46) Spis Mary Wollstonecraftové „Obrana práv ženy“ vyšel roku 1792 a pojednává v duchu osvícenství o vlivu prostředí na lidskou povahu.
Výchova je zde chápána jako prostředek ke změně lidského vědomí.
Vystupovala za společnou výchovu chlapců a děvčat [↵](#)
- 47) William Shakespeare, „Jak se vám líbí“, 4. dějství, I. výstup [↵](#)
- 48) Percy Bysshe Shelley, anglický básník. Jeho básnická sbírka „Královna Mab; filozofická poéma“ byla vydána roku 1813. Pohádkovými obrazy je zde představena lidská společnost v minulosti, přítomnosti a budoucnosti [↵](#)
- 49) Isaac Newton, anglický fyzik, matematik a astronom. Z Keplerových zákonů vyvodil všeobecný zákon gravitace, který představuje základ nebeské mechaniky. Vypracováním axiomatiky mechaniky se stal zakladatelem klasické fyziky. [↵](#)
- 50) Charles Darwin, anglický přírodovědec, zakladatel moderní vývojové teorie. Jeho kniha „O vzniku druhů“, vydaná roku 1859, znamenala převrat v dějinách biologie a byla nadšeně uvítána Marxem a Engelsem [↵](#)
- 51) Viz August Bebel, „Žena a socialismus“, SNPL, Praha 1962 [↵](#)
- 52) Henrik Ibsen, norský dramatik. Roku 1879 napsal drama „Nora aneb domov loutek“, ve kterém vylíčil postavení utlačované měšťácké ženy [↵](#)
- 53) Lord Alfred Tennyson, anglický lyrik. Zde uvedená báseň „In memoriam“ vyšla v Anglii roku 1850 [↵](#)

Poznámky k doslovu

- 54) Viz Karel Marx, Bedřich Engels, „Manifest komunistické strany“, in: MEW sv. 4, Berlin 1959, s. 469 („Práce žen a dětí byla proto prvním aktem zavádění kapitalistické strojní výroby“) [↵](#)
- 55) Viz Klára Zetkinová, „K dějinám ženského proletářského hnutí v Německu“, Berlin 1958, s. 161 [↵](#)
- 56) Bedřich Engels, Karel Marx, „Svatá rodina“, in: MEW, sv. 2, Berlin 1957, s. 208 [↵](#)
- 57) Mary Wollstonecraftová uveřejnila v roce 1792 v angličtině spis „Obrana práv ženy“ [↵](#)
- 58) O Louise Otto-Petersové viz též Klára Zetkinová, cit. d., s. 151 [↵](#)
- 59) Viz Karel Marx, Bedřich Engels, Manifest.., cit. d., s. 462 a násl. [↵](#)
- 60) August Bebel, „Z mého života“, Berlin 1978. s. 623 [↵](#)
- 61) Dopis Karla Marxe Jenny Longuetové z 29. dubna 1881, in: MEW sv. 35, Berlin 1967, s. 186 [↵](#)
- 62) Wilhelm Liebknecht, Korespondence s Karlem Marxem a Bedřichem Engelsem, The Hague 1963, s. 418/419. Citace podle: Harald Wessel, Tussy, Práce, Praha 1978 [↵](#)

63) Viz dopis Eleanory Marxové Jenny Longuetové z 8. ledna 1882: „Nejsem už dosti mladá, abych mohla ztrácet čas čekáním, a když to teď hned neudělám, bude pak nesmyslné se ještě o to pokoušet“. In: „Dcery Karla Marxe“, Nevydané dopisy, vyd. Olga Meisrová, Kóln 1981, s. 156 [←](#)

64) Tamtéž, s. 141 [←](#)

65) V lednu 1882 rozvázala Tussy svůj vztah k Prosperu Lissagarayovi. Viz též dopis Eleanory Marxové Jenny Longuetové z 15. ledna 1882: „Nebylo to jen tím, že jsem prostě nemohla vydržet to zatížení, měla jsem i jiné důvody“. Tamtéž, s. 159 [←](#)

66) Karel Marx Bedřichu Engelsovi z 12. ledna 1882, in: MEW sv. 35, Berlin 1967, s. 34 [←](#)

67) „Dcery Karla Marxe“ cit. d., s. 160 [←](#)

68) Tamtéž [←](#)

69) Jde o pomluvy Edwarda Avelinga, které rozšiřovala ze žárlivé pomstychtivosti Annie Besantová. A. Bessantová patřila k buržoazně radikálním politikům, v osmdesátých letech se dočasně přiblížila k socialistickému hnutí [←](#)